

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

**KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'IN TESBÎTÜ DELÂİLİ'N-
NÜBÜVVE'Sİ BAĞLAMINDA MUCİZENİN
NÜBÜVVETİ İSPAT DEĞERİ**

**HAZIRLAYAN
MOAMEN ELHUSSEINI FAWZI MOHAMED ABDALLA**

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN:
PROF. DR. KAMİL GÜNEŞ**

KONYA – 2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOAMEN ELHUSSEINI FAWZI MOHAMED ABDALLA		
	Numarası	20810601159		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI / KELAM BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve'si Bağlamında Mucizenin Nübüvveti İspat Değeri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOAMEN ELHUSSEINI FAWZI MOHAMED ABDALLA		
	Numarası	20810601159		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI / KELAM BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof.Dr Kamil GÜNEŞ		
Tezin Adı	Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve'si Bağlamında Mucizenin Nübüvveti İspat Değeri			

Bu yüksek lisans tezi, Kâdî Abdülcebbar'ın "Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve" adlı eserinin bağlamında mucizenin nübüvveti ispat değerini araştırmaktadır. Çalışma, İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Kâdî Abdülcebbar'ın eserini analiz ederek, mucize kavramının peygamberlik iddiasını destekleyici bir unsura dönüştürüp dönüştürmediğini incelemektedir.

Tez, öncelikle Kâdî Abdülcebbar'ın hayatı ve eserinin genel bir değerlendirmesini sunarak başlamaktadır. Ardından, mucize ve nübüvvet kavramlarının anlamlarını ve İslam düşünce geleneği içindeki yerlerini açıklamaktadır. Mucize kavramı, İslam peygamberleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen olağanüstü olayları ifade ederken, nübüvvet ise peygamberlik makamının ilahi bir atama olduğunu vurgular.

Tezin ana odak noktası, Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve'si ve bu eserde sunulan argümanlardır. Tez, eserin içeriğini detaylı bir şekilde analiz ederek, mucizenin nübüvveti ispat etmedeki rolünü ortaya koymaktadır. Kâdî Abdülcebbar, eserinde mucizelerin peygamberlerin doğru ve ilahi mesajlarını desteklediğini savunmakta ve mucizelerin nübüvvet iddiasını güçlendirdiğini öne sürmektedir.

Sonuç olarak, bu tez, Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve'si üzerinden mucizenin nübüvveti ispat etmedeki değerini araştırmaktadır. İslam düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Kâdî Abdülcebbar'ın görüşleri, mucize ve nübüvvet ilişkisini anlamamıza ve peygamberlik iddialarını destekleyen delillerin doğasını daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. Bu tez, İslam düşünce tarihine alanına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	MOAMEN ELHUSSEINI FAWZI MOHAMED ABDALLA		
	Student Number	20810601159		
	Department	Department of Basic Islamic Sciences / Department of Islamic Theology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof.Dr Kamil GÜNEŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	The Value of Miracle in the Affirmation of Prophethood According to Qādhī 'Abd Al-Jabbār in His Book: "Tathbit Dalā'il al-Nubuwwah"			

This thesis explores the evidential value of miracles in the context of Qadi Abd al-Jabbar's work, "Tesbitu Delaili'n-Nubuwwa," for the claim of prophethood. The study aims to analyze Qadi Abd al-Jabbar's treatise, examining whether the concept of miracles can serve as a supporting element for the claim of prophethood within the Islamic intellectual tradition.

The thesis begins by providing an overview of Qadi Abd al-Jabbar's life and a general assessment of his work. It then proceeds to elucidate the meanings of miracles and prophethood, along with their significance within the Islamic intellectual tradition. While miracles refer to extraordinary events claimed to have been performed by Islamic prophets, prophethood underscores the divine appointment to the station of prophethood.

The main focus of the thesis revolves around Qadi Abd al-Jabbar's "Tesbitu Delaili'n-Nubuwwa" and the arguments presented therein. By extensively analyzing the content of the work, the thesis seeks to uncover the role of miracles in substantiating the claim of prophethood. Qadi Abd al-Jabbar argues in his treatise that miracles support the veracity of prophets' correct and divine messages, strengthening the claim of prophethood.

In conclusion, this thesis investigates the evidential value of miracles for the claim of prophethood in Qadi Abd al-Jabbar's "Tesbitu Delaili'n-Nubuwwa." Qadi Abd al-Jabbar's perspectives, which hold a significant place in the history of Islamic thought, will contribute to a better understanding of the relationship between miracles and prophethood and shed light on the nature of the evidence supporting prophetic claims. This study aspires to make a scholarly contribution to the field of Islamic thought and theology.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	1
Bilimsel Etik Sayfası	2
ÖZET	3
ABSTRACT	5
İÇİNDEKİLER.....	7
KISALTMALAR.....	9
ÖN SÖZ	10
GİRİŞ	12
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	13
1- Araştırmanın Yöntemi	15
2. Kâdî Abdülcebbar'ın Hayatı	16
2.1. Kâdî Abdülcebbar'ın Hayatı ve Yetiştirilmesi	16
2.2. Hocaları	16
2.3. Öğrencileri.....	17
2.4. Eserleri ve Teşbütü delâ'ili'n-nübüvve adlı eseri.....	19
2.4.1. Matbu Eserleri.....	19
2.4.2. Diğer Eserleri	20
2.4.3. Teşbütü delâ'ili'n-nübüvve adlı eseri.....	21
2.4.4. Mûcize	22
BİRİNCİ BÖLÜM	24
KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'DA NÜBÜVVET VE MUCİZE	24
1. Nübüvvet	24
1.1. Peygamber kelimesinin lügat anlamı	25
1.2. Diğer Âlimlere Göre Nübüvvet Tanımları ve Kâdî'nin Anlayışıyla Karşılaştırılması .	28
1.3. Nübüvvetin İmkânı	30
1.4. Peygamberlerin özellikleri.....	32
1.5. Peygamberlerin derecesi.....	34
2. Mucize	34
2.1. Mucizenin Lügat tanımı	35

2.2. Kâdî'ye göre Mucize	36
2.3. Mucizenin özellikleri.....	38
2.4. Mucize – Keramet ve Sihir ilişkisi	40
İKİNCİ BÖLÜM	46
KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'A GÖRE MUCİZENİN NÜBÜVVETİ İSPAT DEĞERİ	46
1. Peygamberin Doğrudan Muhatapları İçin Mucize.....	47
1.1. Delalet Tanımı ve Kısımları	47
1.2. Kâdî'ye Göre Mucizenin Delaleti ve Mucizenin Delalet Türü	49
2. Mucizenin Delalet Şartları	51
2.1. Mucizenin Sıfat ve Cins Ayrımı	52
2.2. İlahi Bir Fiil Olması ve Harikulade Olmasını Bilme Yolu	54
3. Peygamberin Mucizesini Müşahede Yoluyla Bilmeyenler İçin Mucizenin Delaleti	56
3.1. Haberin Mahiyeti.....	57
3.2. Haberin Kısımları	58
4. Kâdî Abdülcebbâr'ın Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve Adlı Eserinde Mucizenin Nübüvveti İspat Değeri	60
4.1. Nübüvvet Delalet Eden Maddî Hususlar	63
4.2. Nübüvvet Delalet Eden Manevî Hususlar.....	69
4.2.1. Peygamber Efendimizde Nübüvvetin Delilleri	69
4.2.2. Peygamberin Sahabelerindeki Nübüvvet Delilleri.....	76
4.2.3. Peygamberin Muhataplarındaki Nübüvvet Delilleri.....	77
4.2.3.1. Düşmanlarının Onun Karşısında Acziyet ve Çaresizlik İçinde Kalması.....	77
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81

KISALTMALAR

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b. : İbn

bk. : Bakınız

çev. : Çeviren, çeviri

ö. : Ölüm

s. : Sayfa

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik eden

ts. : Tarihsiz

tsh. : Tashih, tashih eden

Ü. : Üniversite

yy. : Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

Bu çalışma, İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan Mu‘tezilî önder Kâdî Abdülcebbar'ın nübüvvet ve mucize kavramları arasındaki ilişki hakkındaki düşünceleri üzerine odaklanmaktadır. Kâdî Abdülcebbar, Mutezile mezhebinin önde gelen düşünürlerinden biri olarak, İslam teolojisi ve felsefesi üzerinde derinlemesine çalışmalar yaparak özgün düşünceler üretmiştir. Özellikle nübüvvet ve mucize kavramları üzerine yaptığı çalışmalar, İslam düşünce tarihinde önemli bir tartışma ve analiz alanı oluşturmuştur.

Araştırmanın konusu Kâdî Abdülcebbar'ın "Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve" adlı kitabında "Peygamberlik Delaletlerinde Mucizenin Rolü" olarak belirlenmiştir. Bu konunun önemi, Kâdî Abdülcebbar'ın peygamberlik işaretlerindeki mucizenin benzersiz bir şekilde ele alış biçimi ve peygamberin yaşamındaki olayları ele aldığı özgün yöntemi bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Söz konusu eserde diğer benzer eserlerin aksine ünlü mucizelerin sıralanması ile yetinilmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra Kâdî Abdülcebbar olayların mucizevi yönünü ve peygamberliğe işaret eden yönünü vurguladığı göze çarpar. Onun bu yaklaşımı mucize kavramını genişletip düşünce ve tefekkür neticesinde mucizevi yönü görünen bazı olayları da açıklamaktadır.

Bu çalışmanın bir diğer önemli özelliği de Kâdî Abdülcebbar'ın mucizeleri tahlil ederken, onların mucizenin gerçekleştiği dönemin toplumsal ve siyasi koşullarıyla ilgili farklı bağlamlar sunmasıdır. Onun bu yöntemi, Peygamber'in tüm mucizelerine uygulandığında, başlangıçta sadece tek bir açıdan mucize olarak görülen şeylerin farklı yönlerinin görülmesine keza aynı şekilde, başlangıçta hiç mucize olarak düşünülmeyen şeylerin aslında mucize olabileceğinin fark edilmesine olanak sağlayabilmektedir.

Tespitlerimize göre konuyla ilgili bazı araştırmalar bulunmaktadır. Ancak bu araştırmaların odak noktası mucizelerin ispat yöntemi değildir. Araştırmaların bir kısmı, genel olarak Kâdî Abdülcebbar'ın peygamberlik konusunu ele alırken diğer

bazıları Kur'an'ın mucizeliğini incelemektedir. Bir mucizenin rolünü daha geniş bir şekilde ve sınırlı bir bağlamda, ele aldık.

Bunun haricinde Kâdî Abdülcebâr'ın eserinde yer alan mucizeleri sadece ortaya koymakla yetinmeyip, birkaçını tartıştık ve karşıt görüşleri değerlendirip bazı konularda kendi görüşümüzü ortaya koyduk.

Bu çalışma, Kâdî Abdülcebâr'ın nazarında nübüvvet ve mucize kavramları arasında kurduğu ilişkiye yönelik görüşlerini anlamak, analiz etmek ve değerlendirmeyi, nübüvvetin doğasını, peygamberlerin Allah'ın elçisi olarak nasıl seçildiğini ve mucizelerin bu nübüvvetin kanıtı olarak nasıl işlev gördüğünü açıklamaya çalışmaktır.

Çalışmada, Kâdî Abdülcebâr'ın kendi eseri başta olmak üzere gerekli metinlerin ve kaynakların titizlikle incelenmesi ve analiz edilmesiyle onun nübüvvetin ispatında mucizenin değeri ile ilgili düşünceleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde, Mu'tezilî düşüncesinin genel özellikleri ve Kâdî Abdülcebâr'ın öncülük ettiği temel prensipler kısaca ele alınmıştır. Ardından, nübüvvet ve mucize kavramlarına ayrı ayrı odaklanılarak, Kâdî Abdülcebâr'ın bu konulardaki görüşleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. İkinci bölümünde ise Kâdî'nin "Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve" adlı eseri çerçevesinde, mucizenin nübüvveti ispat etme konusundaki Kâdî'nin görüşlerini ve Kanaatlarını ele almaya çalışılmıştır.

Bu tezin tamamlanmasında bana rehberlik eden danışmanım Prof. Dr. Kâmil GÜNEŞ'e özellikle teşekkür ederim. Çalışmanın hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen aileme içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca, bu tezin başarıyla tamamlanmasında bana yardımcı olan hocalarımı ve arkadaşlarımı şükranla yad ediyorum.

GİRİŞ

Allah ile akıl sahibi kulları arasında, dünya ve âhiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçların giderilmesi için yapılan elçilik görevi” anlamına gelen nübüvvet kelimesinin, “haber vermek” mânasındaki “n-b-e” ya da “konum ve değeri yüksek olmak” anlamındaki “n-b-v” kökünden türetildiği kabul edilmektedir.¹ Bu görevi yapmakla mükellef olan kimsenin adı da nübüvvet kelimesinden türetilen “nebi” kelimesi ile ifade edilir. Yukarıdaki tanımdan anlaşıldığı üzere nübüvvet, Allah tarafından, insanların ihtiyaçlarını gidermek için, özenle seçilmiş bazı kullarına verilen bir vazifedir.

Kelam alimleri, eserlerinin genelinde nübüvvet konusuna bir bölüm tahsis etmekle ve bu bölümde nübüvvetin tarifi, peygamberlerin sıfatları ve nübüvvetin delilleri gibi konulardan bahsetmektedirler. Nübüvvetin delilleri sadedinde açıktır ki, ispat sırasında nakli delilleri kullanmak kısır döngüye sebep olacaktır. Zira nakli delilleri oluşturan naslar yani ayetler ve hadisler, nakli delil olma niteliklerini ancak peygamberden aktarıldıkları tespit edildiğinde kazanacaklardır. Bu da nakli delillerin doğruluğunun peygamberliğin doğruluğuna, peygamberliğin doğruluğunun da nakli delillerin doğruluğuna dayandığı anlamına gelecektir ki bahsedilen kısır döngü tam olarak budur. İşte bu nedenle nübüvvetin ancak akli delillerle ispat olunacağı kabul edilmektedir. Yani dinin tüm hususlarının sübûtü nübüvvetin sübûtuna muhtaçtır.

Yukarıda değinildiği üzere, nübüvvetin tanımından da anlaşılan önemden dolayı genel olarak İslam alimleri ile özel olarak kelam alimleri nübüvvet delilleri konusuna çok önem verip bu konuyu başlık edinen pek çok eser telif etmişlerdir.

Kelamcılar arasında nübüvveti ispatlayan en önemli delil mucizedir. Mucizenin tanımında alimler arasında ihtilaf edilen bir olgudur. Mucize kelimesi sözlükte “bir şeye güç yetirememek” anlamındaki “aciz” kökünden türeyen if’al babından ism-i fail şeklidir, aciz bırakan şey demektir.² İstilah anlamı farklılık göstermektedir. Mesela İmam Mâtürîdî (ö. 333/944)’nin eserlerinde mucize “peygamberin elinde ortaya çıkan

¹ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994), 1/255-258.

² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 8/90.

ve benzeri öğrenim yoluyla meydana getirilemeyen olay” şeklinde geçmektedir.³ Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025)’a göre ise mucize, Allah tarafından yaratılan, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermeyi amaçlayan ve nitelikleri bakımından insanları benzerini getirmekten âciz bırakan olağanüstü hadisedir.⁴ Bahsi geçen isimler dahil olmak üzere çeşitli İslam alimlerinin, mucizenin tanımında her ne kadar ihtilaf etmiş olsalar da onun nübüvveti ispat etmesi açısından gerekliliğinde ittifak ettiklerini görmekteyiz.

Peygamberliğin delilleri anlamında “Delâilü'n-Nübüvve” başlığını taşıyan pek çok eser mevcuttur. Ne var ki Kâdî Abdülcebâr'ın eseri bu eserler arasında en önemlilerden biri sayılmaktadır. Bilindiği gibi Kâdî Abdülcebâr Mutezili bir alimdir. Yine bilinmektedir ki bu mezhep dini meseleleri çoğunlukla akli delillerle ispat etmeye meyilli bir mezheptir. Dini meselelerden biri olan nübüvvet de zikrettiğimiz gibi sırf akli delillerle ispat olunan bir husustur. İşte Kâdî'nin eserini diğerlerinin önüne geçiren de akli deliller üzerinde daha çok ve daha ince bir işçilikle durmasıdır. Biz de bunun için bu çalışmada Kâdî Abdülcebâr'a göre nübüvveti ispat etme hususunda mucizenin nasıl bir önem arz ettiğini veya nasıl bir konum aldığını incelemeye çalışacağız.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İslam'ın ana hususlarından olan nübüvvetin delilleriyle ispatı kelâm ilmi eserlerinde çok önemli bir konuma sahiptir. Özellikle mucizenin, nübüvveti ispatlayan deliller arasındaki yeri ve değeri hem Kelâm geleneğinde yer bulmuş hem de güncel tartışmalarda yer almıştır. Bu meseleyi, onu ele alan en iyi eserlerden olduğu kabul edilen Kâdî Abdülcebâr'ın Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve eseri bağlamında araştırmayı uygun gördük.

---

³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (İstanbul-Ankara: İSAM Yayınları & TDV Yayınları, 2022), 289-290.

⁴ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, thk. Muhammed Ali en-Neccar - Abdülhalim en-Neccar (Kahire: ed-Darü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1965). 15/197.

Bu alanda yapılan araştırmaların sayısı pek azdır. Bunların tamamı ya Kâdî Abdülcebbâr'ın genel olarak nübüvvet görüşü hakkında ya da özellikle kendisine göre Kurân'ın mucizeliği hakkında yazılmıştır.

Araştırmanın problemine gelince de Kâdî Abdülcebbâr'a göre mucize ve nübüvvet kavramlarını ve iki kavram ile ilgili görüşlerini tespit ettikten sonra Kâdî Abdülcebbâr'ın Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve eserinde nübüvvetle delalet ettiği ileri sürülen olaylar ile ilgili problemler ve itirazlar araştırmamızın problemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı ise, İslam'ın temeli olan nübüvvetin ispatı hususunda mucizenin değerini, Kâdî Abdülcebbâr'ın Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve adlı eseri bağlamında ortaya çıkarmak ve incelemekle birlikte bu konuda tartışılan meseleler ve çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Ayrıca, Kâdî Abdülcebbâr'ın kelâmî meseleleri incelemesindeki sistemli yöntemi, ifadelerinin anlaşılabilirliği ve özellikle mucizenin nübüvvetle delalet etmesi konusunda izlediği tutarlı tavrın ortaya konulması hedeflenmiştir.

Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve eserinin özellikle esas almamızın sebebi de Kâdî Abdülcebbâr'ın bu eserinde mucize niteliğinde olan olayların icaz vechini ortaya koymasındaki derin düşünme ve çok yönden ele alma tarzıdır. Ayrıca çok yerde bu olayların gerçekte olduğu sosyal ve siyasal durumları dahil ederek istidlal yapmış olmasıdır. Yine Kâdî Abdülcebbâr kendi eserinde olayları sıralamakla yetinmeyip muhaliflerin görüşlerini de tenkit etmiştir ve eleştirmiştir. Yine de eser çok kapsamlı ve geniş bir eser olması onu esas almamıza etkili olmuştur.

Kâdî Abdülcebbâr'ın Mu'tezile mezhebinin önderlerinden olmasına, Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve adlı eserinin literatürdeki değerine rağmen, Kâdî'nın nazarında nübüvvet mucize kavramları arasındaki ilişkinin daha önceden çalışılmamış olması ve bununla birlikte bu meselenin güncel tartışmalarda yer alıyor olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

1- Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızı hazırlarken öncelikli olarak konu hakkında literatür üzerine bir tarama yapılmıştır. Konuyla ilgili makale, tez, seminer gibi çalışmalara baş vurulmuş, tahliller yapılmıştır.

Araştırmamız giriş bölümü, iki ana bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Girişte, Kâdî Abdülcebbâr'ın ilmi hayatı ve Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve adlı eserinin önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde de nübüvvet ve mucize gibi çalışmamızda önemli kavramlar dilsel kökleri ve anlamları ele alındıktan sonra kelami açıklamaları kelam literatüründe tespit edilip karşılaştırmalı şekilde Kâdî'nin bu kavramlara getirdiği açıklamalarla ele alınmıştır ve farklılık ve benzerlik yönleri ortaya koyulmuştur. Bu sûretle i ikinci bölüme hazırlık yapılmıştır.

İkinci bölümde ise Kâdî Abdülcebbâr'a göre ve Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve eseri bağlamında mucizenin nübüvveti delalet değeri konusu ele alınmıştır. Ancak mucizenin peygamberin doğrudan muhataplarına olan delaleti ve sonradan gelenlere olan delaleti gösterdiği farklıktan dolayı bu bölümde iki ana başlık yapma ihtiyacı hasıl olmuştur.

Keza Kâdî'nin haber teorisini ve delalet konusunu ele almak gerekli hale gelmiştir. Sonra Kâdî Abdülcebbâr'ın kendi eserinde sıraladığı mucizevi olayları ele alınmıştır ve belirli bir taksim ve sıralamaya göre alt başlıklar altında çalışılmıştır.

Kâdî Abdülcebbâr'ın mucizeliğini kabul ettiği olayları, icaz yönlerini, onlara getirilen itirazları ve Kâdî'nin verdiği cevapları ele aldık ve kendi görüşümüzü belirterek tercih yapılmıştır. Çalışmada, yöntem olarak tümevarım yöntemi ve metin analizi yöntemi kullanılmış olup farklı eserlerden elde edilen veriler fazla ayrıntıya girmeksizin ve bağlamdan kopmadan objektif ve mukayeseli bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

2. Kâdî Abdülcebbâr'ın Hayatı

Bu kısımda Kâdî Abdülcebbâr'ın hayatını, hocalarını, eserlerini, ilmî şahsiyetini ve yaşadığı dönemi ele almaya tahsis edilmiştir.

2.1. Kâdî Abdülcebbâr'ın Hayatı ve Yetiştirilmesi

Tam adı Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr künyesi Ebu'l-Hasen, lakabı da Kâdî'l-kudattır.

Batı İran'daki Hemedan bölgesinin Esedâbâd mevkiinde dünyaya geldiği için bu iki yere, el-Hemedânî ve el-Esedâbâdî şeklinde nispet edilmektedir.⁵

Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi verilmemiştir. Ancak vefat tarihinin 415 yılının Zilkade ayında olması, Rey şehrinde vefat etmiş olması ve uzun ömür sürdürmüş olmasında neredeyse ittifak edilmiştir.⁶ Ayrıca bazı kaynaklarda 90 yaşına kadar yaşadığı söylenmektedir. Dolayısıyla doğum tarihinin 325 yılı olduğu söylenebilir.

Kadî'ni ailesi, çocukluk ve gençlik yılları hakkında da teferruatlı bilgilere sahip değiliz. Ebu Hayyan et-Tevhidî'ye göre, Kadî'nin babası hallaçlıkla meşgul bir zat idi. Kadî'nin hayatı ve eserleri konusunda değerli araştırma ve neşriyatı bulunan Dr. Abdülkerim Osman da onun fakir bir aile içinde doğup büyüdüğünü bildirmektedir. Ona göre Kadî'nin fakirliği evlilik döneminde de bir süre devam etmiştir. Eşi ve çocuğu ile geçirdiği bu sıkıntılı günler ismi ile özdeşleşen resmi görevi Kâdîliğe atanmasıyla son bulmuştur.⁷

2.2. Hocaları

Kâdî Abdülcebbâr'ın hocalarını şöyle saymak mümkündür:

⁵ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964), 5/97.

⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1985), 17/244.

⁷ Metin Yurdagür, "Son Dönem Mu'tezilesi'nin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr, Hayatı ve Eserleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 124.

- 1) Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim b. Seleme el-Kattan el-Kazvinî (ö.345/956)⁸
- 2) Abdurrahman b Hamdân el-Cellâb (346/957)⁹
- 3) Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Cafer b. Faris el-İsfahanî (ö.346/957)¹⁰
- 4) Zübeyr b. Abdülvâhid el-Esedâbâdî (ö.347/958)¹¹
- 5) Muhammed b. Abdullah errâmeürmüzî (ö.360/971)¹²

Saymış olduğumuz zatlar, kaynaklarda Kâdî Abdülcebbâr'ın hadis ilmini aldığı zatlar olarak geçmektedir. Kelam ilmini de Mutezile'nin Basra ekolüne mensup olan Ebû İshak İbrahim b. Ayyaş (ö.386/996) ile Bağdat ekolüne mensup olan Ebû Abdullah el-Basrî (ö.369/979) den aldığını bilinmektedir.¹³

2.3. Öğrencileri

- 1) **Ebû Reşîd en-Nîsâbûrî (ö.460/1068):** İlk başta Bağdat ekolüne mensup olan Ebû Reşîd, Kâdî Abdülcebbâr'dan ilim tahsiline başladıktan sonra Basra ekolüne intisap etmiş ve bu ekolün son temsilcilerinden olmuştur. Kaynaklarda doğum tarihi veya yeri ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak en-Nîsâbûrî olan nisbesini göz önünde bulundurursak Nisabur'da doğduğunu söyleyebiliriz. Ebû Reşîd en-Nîsâbûrî'nin hayatını kaynaklarda verilen bilgilere göre üç kısma ayırabiliriz: Kâdî'nin öğrencisi olmadan önce, Bağdat ekolüne mensup olduğu kısım ve Kâdî'nin hayatında Rey'den ayrılıp Nisabur'a döndüğü ve baskıların altında kaldığından dolayı Rey'e geri döndüğü kısım. Son kısım, Rey'de Kâdî vefat edene kadar onun yanında kaldığı, Kâdî'nin telkini ile pek çok eser telif ettiği ve hocasının vefatından sonra onun mektebini sürdürdüğü kısımdır.¹⁴
- 2) **Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî (ö.436/1034):** Basra'da doğan ve hayatının büyük bir kısmını Bağdat'ta geçiren, tahsilini bu şehirde tamamladıktan

⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 5/97.

⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 12/414.

¹⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab fî ahbâri men zehab* (Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1986), 5/78.

¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/414.

¹² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/414.

¹³ Yurdagür, "Son Dönem Mu'tezilesi'nin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr, Hayatı ve Eserleri", 127.

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Reşîd en-Nîsâbûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ağustos 2023).

sonra Rey'e gidip Kâdî Abdülcebbâr'ın ilim halkalarına katılan bu zat, hocasının “*el-Umed*” isimli önemli eserine yaptığı *el-Mu'temed* adlı şerhi ile pek geniş şöhrete sahip olmuştur. Ayrıca Aristo'nun *Physica*'sının (Fizika) İshak b. Huneyn'e ait es-Semâ'ü't-tabî'î adıyla bilinen Arapça tercümesinin üzerine bir şerhi vardır. Bu şerhin de Yahyâ b. Adî ve İbnü's-Semh tarafından yazılan şerhlere, Ebü'l-Hüseyn'in eklediği bazı notlardan teşekkül ettiği kabul edilmektedir.¹⁵

3) Ebû Muhammed el-Hasan b. Ahmed b. Metteveyh (ö.469/1076): Kâdî'nin en meşhur talebesi olması ve onun eserlerini toplamasıyla tanınan bu zat ile ilgili kaynaklarda pek bilgi olmadığını görüyoruz. Ancak ilmî olarak hocasının yolunu takip ettiğini ve aynı zamanda “*el-Muhit*” eserinin derleyicisi olarak bilindiğini görmekteyiz. *Et-Tezkire fî ahkâmi'l-cevâhir ve'l-a'râz*, *el-Mecmû' fi'l-Muhît bi't-teklîf* adlı eseri, Kâdî Abdülcebbâr'ın eserinin şerh edilip ilâveler yapılmış bir halidir. *El-Kifâye fî 'ilmi'l-keîâm* ve Kâdî Abdülcebbâr'ın eserinin bir şerhi olan “*el-Mecmû' fi'l-Muhît bi't-teklîf*” başlıca eserleridir.¹⁶

4) Şerîf el-Murtazâ (ö.436/1044):

Tam adı Alî b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed'dir. Hz. Ali'nin neslinden gelmekle birlikte Tâlibîler'in nakibliği¹⁷ görevini küçük yaşta üstlendiğini görmekteyiz. Doğum ve vefat yeri Bağdat'tır. Hocası Kâdî Abdülcebbâr ile ilk görüşmesi, hac dönüşü Rey'e giderken Bağdat'ı ziyaret ettiği sırada gerçekleştiği söylenmektedir. İmâmiye ekolünün görüşlerini de benimsediği söylenmektedir. Kâdî Abdülcebbâr'ın imamet meselesine ait görüşlerine reddiye yazmıştır. Kendisi Mutezile liderlerinden olmasıyla birlikte İmamiyye ekolünün de önde gelenlerindedir. En önemli eserlerinden de *Eş-*

¹⁵ Ahmet Akgündüz, “Ebü'l-Hüseyn el-Basrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Ağustos 2023).

¹⁶ Yurdağür, “Son Dönem Mu'tezilesi'nin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr, Hayatı ve Eserleri”, 136; Saîd Murâd, “İbn Metteveyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ağustos 2023).

¹⁷ Lügatte 'nakîb' kelimesi bir cemaatin lideri anlamına gelmektedir. 'eşrâf' terimi de (tekil şekli şerîf) Hz. Muhammed'in kızı Fâtıma'nın oğlu Hasan'ın soyundan gelenler için kullanılan bir lakaptır. Böylelikle Nakîbüleşraf terimi, peygamber soyundan gelenlerle ilgilenen teşkilâtın sorumlusu olarak tayin edilen kimseyi anlatmaktadır. Detaylar için bkz, Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*.

Şâfi fi'l-imâme adlı eseridir. Adı geçen eserinde Kâdî Abdülcebâr'ın *el-Muğnî*'sinde imâmete dair bölümler hakkında bir reddiyedir.¹⁸

- 5) **Ebû Yûsuf el-Kazvîni (ö.488/1090):** Tam adı Abdüsselâm b. Muhammed b. Yûsuf b. Bûndâr el-Kazvîni'dir. 393 yılında doğduğu söylenmektedir. Hocasının etkisiyle akaidde Mu'tezile mezhebini, fıkhıta ise Zeydiyye'yi benimseyen Ebû Yûsuf, kaynaklara göre Hemedan, İsfahan, Harran, Âmid (Diyarbakır), Dımışk, Trablus, Bağdat, Mısır gibi belli başlı kültür merkezlerini dolaşarak birçok ilim adamıyla görüşmüştür. *Hadâ'ıku zâtü behce* adlı bir eseri olduğuna dair bir ittifak oluşmuştur ancak kaç ciltten oluştuğu hususunda 300, 400, 700 gibi farklı rivayetler vardır. Kaynaklarda Nizâmülmülk ile irtibatla olduğu ve ona çeşitli ve çok değerli kitapları hediye ettiği zikredilmektedir. Ayrıca Gazzâlî'nin kendisiyle Mısır'da görüştüğü söylenmektedir. Yaşadığı sırada Mu'tezile'nin reisi ve en önemli savunucusu olduğunda ittifak vardır. Ebu Ali b. Sükkere'nin kendisinden naklettiği rivayete göre Ebu Yusuf şöyle demiş: *"Bu mezhebi savunacak benden başka kimse kalmamıştır"* Mu'tezile mezhebinin büyük savunucusu 488 yılında Zilkade ayında vefat etmiştir.¹⁹
- 6) **Ebü'l-Kasım İsmail b. Ali b. Ahmed el-Bustî (ö.420/1029):** Kâdî Abdülcebâr'ın meşhur öğrencilerindendir. Kaynaklarda hocasının emri üzere Bakillanî ile münazara ettiği geçmektedir.²⁰

2.4. Eserleri ve Teşbütü delâ'ili'n-nübüvve adlı eseri

Kâdî Abdülcebâr'ın İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarıyla ilgili altmışa yakın eserinin bulunduğu kaydedilmektedir.²¹ Eserlerini matbu olan eserleri ve yazma olan eserleri olarak ikiye ayırarak şöyle saymak mümkündür:

2.4.1. Matbu Eserleri

1) Müteşâbihü'l-Kur'ân.

¹⁸ Mustafa Öz, "Şerîf el-Murtazâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Ağustos 2023).

¹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 17/616-620.

²⁰ Orhan Şener Koloğlu, "Büstî, Ebü'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ağustos 2023).

²¹ *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse* eserinin tahkikini yapan Abdülkerim Osman tam 57 eser saymıştır. Bk. Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), 20.

- 2) Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-me'tâ'in: Kur'ân tertibine göre düzenlenmiş, Kur'ân'a farklı yönlerden gelen itirazları cevaplandığı bir eserdir.
- 3) Teşbitü delâ'ili'n-nübüvve: Tezimiz bağlamında yazılan bir eserdir.
- 4) el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl : Kâdî'nin en önemli eseridir. 16 ciltten oluşmaktadır.
- 5) el-Muhtaşar fî uşûli'd-dîn : el-Muğnî'de geniş olarak ele alınan konuların Sâhib b. Abbâd'ın isteği üzerine müellif tarafından özetlenmesiyle oluşan eserdir.
- 6) Fazlü'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile: Bazı kelâm konularının yanı sıra, Mu'tezile ekolüne yöneltilen eleştirilere de cevap veren ve Mu'tezile ricâli hakkında bilgi içeren eserdir.²²
- 7) Şerhu'l-Uşûli'l-hamse: Bazı araştırmacılara göre Kivâmüddin Mânkûm tarafından yazıldığı ileri sürülmektedir dolayısıyla Kâdî'ye nispeti şüphelidir.

2.4.2. Diğer Eserleri

Kaynaklarda Kâdî'ye nispet edilmekle birlikte metbu olduğunu tespit edemediğimiz bazı eserleri şöyledir:

- 1) el-Emâlî fî'l-hadîş.
- 2) el-Mu'temed fî uşûli'd-dîn : Müellifin *el-Muhtaşar fî uşûlü'd-dîn* adlı eseri ile aynı eser olması muhtemeldir
- 3) Risâle (et-Tezkire) fî ('ilmi)-'l-kîmiyâ.
- 4) Mes'ele fî'l-ğaybe: İsnâaşeriyye inancına göre on ikinci imamın ölmeden insanlar arasından ayrılıp gizlenmesini konu edinen bir eserdir.
- 5) El-Muhtâ fî't-tefsîr: Kaynaklarda hacimli bir tefsir kitabı olduğu kaydedilmektedir.
- 6) Reddü'n-naşârâ
- 7) El-'Umed.
- 8) En-Nihâye fî uşûli'l-fıkh.

²² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. M. Ş. Yaltkaya (Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâs el-'Arabî, 2008), 2/1107.

9) Kitâbü'd-Ders.²³

2.4.3. Teşbütü delâ'ili'n-nübüvve adlı eseri

Nübüvvet konusu Kâdî'nin önem verdiği bir konudur. Onun *Muğni* adlı eserinde nübüvveti ayrı bir konu olarak ele almakla birlikte, nübüvvetin delilleri meselesini özellikle ayrı bir eserinde araştırdığını görmekteyiz.

Eserin İslamî ilimlere ait eserler arasında önemli bir yere sahip olduğunu İbni Kesîr gibi bir alimin şu sözünden anlayabiliriz: " Kâdî'nin en önemli ve en yüce eseri Delâilü'n-Nübüvve adlı eseridir. Bu eserde ilim ve basiret sahibi olduğunu göstermiştir".²⁴ Aynı şekilde İbn Hacer'in naklettiğine göre Zehebi şöyle demiştir: " Delâilü'n-Nübüvve adlı eserini maharetli bir şekilde telif etmiştir."²⁵ Ehli sünnetin bu üç büyük aliminin sözleri, bu eserin İslamî gelenekte olan değerini ve önemini bize göstermektedir.

Muasır alimlerin ifadelerinde bu eserini önemini, Şeyhülislam vekili Zahid Kevserî'nin, münazara gücü ve şüphecilerin şüphelerini def etmedeki telif üstünlüğü açısından Kâdî'nin Tesbütü Delâilü'n-Nübüvve eseri gibisini görmediğine dair ifadelerinden açıkça görebiliriz.²⁶

İki ciltten oluşan eser, yaklaşık altı yüz sayfadır. Kâdî kendi eserini bablara ayırarak farklı ve çeşitli yollarla Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) nübüvvetini doğrulamaya çalışmıştır. Büyük bir kelamcı olan Kâdî Abdülcebbâr, eserinde saydığı delilleri de kelâmî bir üslupla ele almış ve muhaliflerinin görüş ve reddiyelerini de tenkit etmiştir. Ayrıca bu eserin, sadece nübüvveti inkâr edenlere yönelik bir eserden

---

²⁴ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâ'i ş-Şâfi'iyyîn* (Beyrut: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993), 373.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiye, 2002), 5/54.

²⁶ Zâhid Kevserî, *Mukaddimâtü'l-İmami'l-Kevserî*, (Dimaşk-Beyrut: Dâru's-Süreyya, 1997), 50.

ibaret olmadığını görüyoruz. Nitekim eserin bazı bablarında vasiyet meselesinde Rafizîler'e cevap verdiğini görmekteyiz.²⁷

Kâdî Abdülcebbâr kendi eserinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) nübüvvetine yönelik birçok şüpheyi de tenkit etmiş ve def etmiştir. Aynı zamanda nübüvvet ile ilgili olmayan kendi görüşlerini eserin birçok yerinde izah etmiştir. Böylelikle eseri muhtelif konular açısından da oldukça önemli bir eser olmuştur.²⁸

Kâdî Abdülcebbâr'ın bu eserinde, Mutezile'nin yatkın akılcılığıyla, naklî delillerle ispatı mümkün olmayan nübüvvet meselesini, sırf akli delillerle pek çok yöntem kullanarak ispat ettiğini ve bu açıdan kitabın önemini bir kez daha görmekteyiz.

2.4.4. Mûcize

Mûcize kelimesi, lügat olarak “aciz” kökünden türemiş olup “herhangi bir şeye güç ve yetenek yetirememeye, geri kalma” anlamını ifade eder. İstilah olarak, bir şeyleri yapmaktan aciz kalma anlamında kullanılır ve “kudret” kelimesinin zıddıdır.²⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan “mûcize” kelimesine rastlanmazken, hadis-i şeriflerde de bu ifadeye rastlanmamıştır.³⁰ Bunun yerine, Kur'ân-ı Kerîm'de el-âyet³¹, el-beyyine³², el-sultan³³, el-hak³⁴, el-furkan³⁵ gibi ifadeler, mûcizeye karşılık gelmek üzere kullanılmıştır.

²⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1966), 1/530.

²⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/620.

²⁹ İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd ilâ kavâti'l-edille fi usûli'l-i'tikâd*, thk. Abdürrahim es-Sâyih (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 2009), 294; Râgıb el-İsfahânî, *Mu'cemu müfredâti elfâzi'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 361.

³⁰ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Ağustos 2023).

³¹ Kur'ân Yolu (Erişim 22 Eylül 2023), el-A'râf 7/106-108; Hüd 11/96; el-Kasas 28/31-32.

³² El-A'râf 7/73.

³³ Hüd 11/96; en-Nisâ 4/153; el-Kasas 28/32.

³⁴ Yûnus 10/76.

³⁵ El-Bakara 2/53.

Mûcizenin nasıl bir bilgi ifade ettiği konusu üzerinde tartışmalar bulunmaktadır. Bazı kelâmcılara göre, mûcize, peygamberin doğruluğunu kanıtlaması için gerekli şartları taşıdığı anda zorunlu bir bilgi ifade etmektedir.³⁶ Diğer yandan, kelâmcıların çoğu, mûcizenin bilgi değerinin istidlâlî bilgi olduğunu kabul eder. İstidlâl ile ulaşılan bir bilgi olarak görülmesine rağmen, bazıları mûcizenin zorunlu bir bilgi ifade ettiğini savunur.

Her olağanüstü gözükten durumun mûcize olarak nitelendirmemiz doğru olamaz. Şayet Mûcizenin, özel ve olmazsa olmaz şartları bulunmaktadır.³⁷ Bu şartlara sonraki başlıklarda geniş bir şekilde yer verilecektir.

Mûcize, Peygamberin kendi istediği zamanda istediği biçimde gerçekleştirebileceği bir husus değildir. Ancak, Allah'ın izni ve kudreti ile bütün yaratılmışları aşan bir olaydır. Yaratıcısı olarak da bir tek faili vardır; o da Allah'tır.

---

³⁶ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el- el-İsfahânî, *Mücerredü mâkâlâtî 'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gimaret ((Beyrut: Daru'l-Meşrik, 1987) 177.

³⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkılânî, *Kitâbü'l-Beyân 'ani'l-fark beyne'l-mu'cizât ve'l-kerâmât*, thk. Richard McCarthy (Beyrut: 1958) 8.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'DA NÜBÜVVET VE MUCİZE

1. Nübüvvet

Nübüvvet, İslam dini için temel bir kavramdır ve peygamberlik, Allah'ın insanlara rehberlik etmek ve onları doğru yola yönlendirmek amacıyla gönderdiği elçiler aracılığıyla gerçekleşir. İslam inancına göre, Allah, insanlara maslahatları öğretmek ve onları doğru yola iletmek için nübüvvet müessesesini kurmuştur. Bu elçiler, insanların Allah'a olan inançlarını pekiştirmek, doğru ahlaki değerleri yaymak ve insanların dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarına yardımcı olmak amacıyla görevlendirilmiştir.

Nübüvvet, Allah'ın rahmet ve merhametinin bir tezahürüdür. Peygamberler, insanların Allah'a olan inançlarını pekiştirmek ve onlara Allah'ın iradesini açıklamak için ilahi vahiy ile donatılmışlardır. Bu vahiyler, kutsal kitaplar ve ilahi mesajların aktarıldığı kaynaklar aracılığıyla insanlara iletilmiştir. Peygamberler, Allah'ın seçilmiş elçileri oldukları için özel bir yetkiye ve sorumluluğa sahiptirler ve insanlar onlara itaat etmeli ve mesajlarını kabul etmelidir.

Nübüvvet, insanların hayatlarına anlam ve huzur getirir. Peygamberler, insanlara doğru yolu göstermek, kötülüklerden kaçınmak ve Allah'a yakınlaşmak için rehberlik ederler. Onların örnek yaşamları, insanlara doğru ahlaki değerleri uygulama konusunda ilham verir. Peygamberler, insanlara adalet, merhamet, dürüstlük, sabır ve bağışlama gibi erdemleri öğretir ve toplumda adaleti ve huzuru sağlamak için çaba sarf ederler.

Nübüvvet, aynı zamanda insanların Allah'a olan inançlarını güçlendirir. Peygamberlerin gerçekleştirdiği mucizeler, Allah'ın varlığını, birliğini ve gücünü kanıtlar niteliktedir. Bu mucizeler, doğa yasalarının sınırlarını aşan olağanüstü olaylar veya eylemler olarak ortaya çıkar ve insanlara Allah'ın müdahalesini gösterir. Peygamberlerin mucizeleri, insanların imanlarını güçlendirir ve Allah'a olan inançlarını pekiştirir.

Bu çalışma, İslam'ın perspektifinden nübüvvetin önemini vurgulayarak, peygamberlerin Allah'ın elçileri olduklarını, ilahi mesajları insanlara iletme için görevlendirildiklerini ve nübüvvetin insanların doğru yola ulaşmasında hayati bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. İslam inancına göre, nübüvvet, insanların Allah'a olan inançlarını pekiştirir, ahlaki değerleri yaygınlaştırır ve toplumda adalet ve huzuru sağlamak için rehberlik eder.

1.1. Peygamber Kelimesinin Lügat Anlamı

Sözlüklere baktığımızda, lügatçiler arasında Peygamber anlamına gelen nebî kelimesinin kökü hususunda iyice dikkatimizi çekecek bir ihtilaf görürüz. Bu ihtilafı güçlendiren iki husus vardır. İlki, nebî kelimesinin hangi sarfi misal üzerinde geldiği, ikincisi ise Peygamber Efendimiz'den (s.a.v) gelen bir rivayettir.

Birinci husustan kastımız, kelimenin fe'îl (فعليل) vezni üzere gelmiş olmasının sonucunda ortaya çıkan ihtimaldir. Buna göre fe'îl vezni üzere gelen kelimelerin ismi fâil veya ismi mef'ûl olma ihtimali vardır. Bu ihtimalde, kelimenin kökünün araştırmamızda da göreceğimiz gibi önemli bir etkisi söz konusudur.

İkinci hususta işaret ettiğimiz rivayette kastedilen ise, bir adamın Peygamber Efendimiz'e hitap ederken nebî kelimesinin sonuna hemze ekleyerek "Ya Nebi' Allah" demesine karşılık, Peygamber Efendimiz'in adamın hemze eklemesine tepki olarak "Hemze ekleme!" diye cevap vermesidir. İşte Peygamber Efendimiz'in bu tepkisinin sebebinin de araştırmamıza etkisi olacaktır.

Ancak bu rivayet Zehebi (ö. 748/1348) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) tarafından zayıf bir rivayet olarak nitelendirilmiştir.

Nebî kelimesi bazı sözlüklere göre haber anlamına gelen nebe' (نبا) kelimesinden türemiştir. Aslen hemzeli olup Araplar hafifletirerek hemzesiz

kullanmışlar. Nebî kelimesi, peygamberler Allah'tan haber aldığı veya insanlara haber ilettiği için fe'îl vezni üzere, haber veren veya haber alan anlamına gelir.³⁸

Bazılarına göre ise yükseklik ya da yüksek yer anlamına gelen نبوة kelimesinden türediği kabul edilmektedir. Ve böylelikle aslen hemzesiz kullanılmaktadır ve yükseltilmiş ve yüceltilmiş anlamında ismi mef'ûldür. Naklettiğimiz hadis ise işte bu görüşe göre anlaşılabilir.³⁹

O zaman şunu söylemek mümkündür ki birinci iştikaka göre نبى kelimesi, haber veren veya haber alan kimse demektir. İkinci görüşe göre ise, şerefliendirilen ya da insanlar üzerinde yüksek yerde tutulan kimse demektir.

Nebî ve nübüvvet kelimeleri farklı kalıplar olmasına rağmen aynı anlamı ifade ederler. Nebî kelimesi bir sıfatken, nübüvvet kelimesi bir mastardır. Bu sebeple, her iki kelimenin sözlük anlamı birbirini kapsar. Dolayısıyla nebî kelimesinin anlamını açıkladıktan sonra nübüvveti de açıklamamıza gerek kalmamaktadır.

Nebî kelimesinin ıstılahî manasına gelince birbirinden farklı tanımlar görmekteyiz. İlk önce Kâdî'nin tanımını açıklayacağız. Sonra da diğer alimlerin tanımlarını, Kâdî'nin tanımıyla karşılaştırıp farkını ortaya koyacağız.

1.1.1 Kâdî Abdülcebbara Göre Nebi ve resul kavramları:

Kâdî'ye göre resûl kelimesi, müteaddî lafızlardandır. Müteaddî olması hem gönderen anlamı hem de kendisine gönderilen kimse anlamında bulunmasını gerektirmektedir. Yani göndermek anlamı, hem gönderen zat hem de kendisine gönderilen zatı gerektirir.

Kâdî, resûl kelimesi mutlak olarak kullanıldığında, başkasını değil sadece Allah Teâlâ tarafından gönderilen elçiye hasredilmiş bir mana içerdiğini ve kişi bu

³⁸ Firuzabadî, 'Ebu Tahir Muhammed İbn Yakub İbn Muhammed, *Besair-u Zevi't Temyiz fi Letai'fi'l Kitabü'l Aziz*, el-Mektebetü'l-İlmiyye yay, Beyrut, 5/11

³⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 20/213-214.

kelimeyi, bu anlamının dışında bir anlamı ifade etmek için kullanmak istediğinde, mutlaka herhangi bir kayıtle kastını ifade etmesi gerektiğini söylemektedir.⁴⁰

Nebî kelimesine gelince Kâdî şöyle bir ayırım yapar: “Kelime ya mehmuz (son harfi hemze) ya da müşedded (son harfi olan ‘ye’, şeddeli) olabilir. Nebî kelimesinin mehmuz olduğu düşünülürken, haber verme anlamına gelen النبأ kelimesinden türemiş bir kelime olduğu anlaşılır. Bu durumda anlamı, haber veren olur. Peygamber, bu kelimeyle vasıflandığında kastedilen mana, onun Yüce Allah tarafından elçi olarak gönderilmiş olmasıdır. Müşedded olduğu düşünülürken ise yükseklik anlamına gelen النبوة ‘ten türemiş bir kelime olduğuna hükmedilir. Bu durumda ise anlamı yükseklik, yücelik ve şereflikte olan kimse olur. Elçi, bu kelimeyle vasıflandırıldığında kastedilen mana, elçinin yüceliğidir ki, Allah Teâlâ onu yüceltmiş ve şerefli kılmıştır.”⁴¹

Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâî'nin (ö.303/916) birinci anlamı kabul etmediğini, nebî kavramının “haber vermek” anlamı taşımadığını söylediğini belirten Kâdî Abdülcebâr, bu savunuyu eleştirerek her iki mananın da yerine göre doğru olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ebû Ali el-Cübbâî'nin dayandığı delili de tenkit ederek, bu birinci anlamı ifade eden hemzeli nebi' kelimesinin Kur'ân'da mütevatir bir okuyuş olduğunu ve bu sebeple geçen zikrettiğimiz âhâd bir hadisten dolayı reddetmemizin doğru olmadığını açıklamıştır.⁴²

Kâdî, ıstılah açısından resul ve nebî kavramları arasında bir fark olmadığını ileri sürmektedir. Fark olduğunu düşünenlerin bazıları da bu hususta şu ayeti de delili olarak getirmişlerdir: “(Ey Muhammed!) Biz senden önce hiçbir elçi ve hiçbir peygamber göndermedik ki o bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun arzusuna şüpheler karıştırmasın”.⁴³ Onlara göre Allah Teâlâ'nın nebî ve resul kelimelerini birbirinden ayrı olarak kullanması, bu kelimelerin anlamlarının farklılığına delalet etmektedir.

⁴⁰ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/14.

⁴¹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 567.

⁴² Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/8.

⁴³ Kur'ân Yolu (Erişim 23 Ağustos 2023), Hac Sûresi 2/12.

Ancak Kâdî, onların yaptığı bu istidlalin yanlış olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu iki kelimenin aynı anlama gelmelerinin delili, bu iki kelimenin kullanım açısından olumlu ve olumsuz birbirine bağlı olmalarıdır. Yani birisine peygamber dememiz ile resul dememiz arasında bir lüzum ilişkisi vardır. Dolayısıyla birisine peygamberdir ama resul değildir dememiz Kâdî'ye göre bir çelişkidir. Muhaliflerin ortaya koyduğu delil de doğru değildir. Zira kelimelerin birbirinde ayrı zikredilmesi (yani atıf harfini kullanarak), birbirinden farklı anlama gelmesini veya farklı cinsten olmalarını gerektirmez⁴⁴

Sonuç olarak Kâdî'ye göre resul ve nebî kelimeleri arasında ıstılahî açıdan bir fark yoktur. Aynı zamanda Kâdî ikisinin arasında fark göstermek için delil olarak getirilen ayeti farklı bir şekilde tefsir etmekte ve bu konuda delil olmasını reddetmektedir. Yani ona göre resul ve nebî kavramları eş anlamlıdır ve ikisini arasında hiçbir anlam farkı yoktur. Hatta her birisinin sübûtü diğerinin sübutunu gerektirir. Kâdî'ye göre nebî, Allah'tan aldığı vahyi (haberi) insanlara ileten kişi olmasıyla birlikte aynı zamanda Allah'ın yüce ve yüksek kıldığı bir şahsiyettir.⁴⁵

1.2. Diğer Âlimlere Göre Nübüvvet Tanımları ve Kâdî'nin Anlayışıyla Karşılaştırılması

Bir terim olarak nübüvvetin kelim alimleri arasında farklı açılardan ele alındığını ve bunun sonucunda farklı şekillerde tanımlandığını görmekteyiz. Tabi ki de söz konusu alimlerin üzerinde ittifak ettikleri hususlar da vardır.

Kâdî, peygamberin mahiyetinde hem ihbar (haber verme) hem de yücelik ve yüksek mertebede olma hususlarını dikkate almış ve ona öncelik vermişken, Adudüddin el-Îcî iki tanım zikretmiştir. Birincisi “*ehlül hak*” ile vasıflandırdığı Eş'arîler ile diğer ehli-sünnet fırkalarının tanımıdır. İkincisi ise felâsifenin tanımıdır.

⁴⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 568.

⁴⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/14-15.

El-Îcî (ö.756/1355), felsefecilerin dışında Eş'arîler ve diğer fırkalara göre nübüvvetin, Allah Teâlâ'nın bir kimseye (ben seni şu kavime gönderdim) ya da (onlara benden tebliğde bulun) ve benzer ibarelerle vahiyde bulunmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Felsefecilere gelince, onların nübüvvetin hasıl olması için şart kıldıkları üç vasıf vardır. Bunlar gaybî hususları bilebilmek, peygamberde sıra dışı ve harikulade olayların zuhur etmesi ve onun melekleri görebilmesidir.⁴⁶

Buradan el-Îcî'ye göre nübüvvetin ana ve temel unsurunun vahiy ve elçilik olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu görüşü, Kâdî'nin esas gördüğü ihbar prensibiyle uyusmaktadır. Ancak yücelik ve üstünlükten her ne kadar bahsetmese de Allah Teâlâ'nın özellikle bu kişiyi seçip ve kendisine vahiy vermesi ona bir üstünlük ve yücelik tanınmasıdır. Bu yüzden el-Îcî'nin, Kâdî'nin nübüvvet görüşünden farklı bir yol izlemediğini söyleyebiliriz.

Nesefî'nin Akâidi'nin şârihi ve Makâsıd'ın müellifi olan Sadeddîn Teftâzânî (ö. 792/1390)'ye göre ise, Allah Teâlâ'nın hükümlerini insanlara tebliğ etmek için gönderilen kimseye resul denir. Resul, vahyin yanında hem yeni bir şeriat hem de kutsal bir kitap ile gelmektedir. Nebînin ise resulden daha geniş bir anlamı vardır. Resul, nebiden daha özel bir anlama sahiptir. Çünkü Teftâzânî'ye göre nübüvvet, bir insanın, şeriat veya kutsal kitap getirme şartı olmadan, Allah Teâlâ tarafından insanlara gönderilmiş olmasıdır.⁴⁷

Bu hususta Teftâzânî'nin görüşünün Kâdî'nin görüşünden büyük farkı şudur ki: resul ve nebi kavramları arasında yaptığı ayrımıdır. Açıkça görülmektedir ki ona göre, resul hem kendisine vahiy edilmiş kişi olacak hem de onun kutsal kitabı ve şeriatı olacaktır. Halbuki Kâdî'ye göre bu iki kavram eş anlamlıdır.

Seyfeddin el-Âmidî (ö.631/1233), nübüvvetin mahiyetini açıklarken felâsifenin görüşü de dahil olmak üzere dört görüş saymaktadır. Bununla birlikte bu görüşlerin dördüne de cevap vermekte ve onların doğru olmadığını ispatlamaktadır. Bunun

---

⁴⁶ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Îcî, *el-Mevâkıfî 'ilmi'l-keîâm* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1999), 337.

⁴⁷ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd* (Pakistan: Dârü'l-Me'ârifî'n-Numâniyye, 1981), 2/173.

ardından doğru bulduğu tanımı şöyle aktarmaktadır: “Nübüvvet, Allah’ın bir kuluna “Ben seni gönderdim o zaman sen de benden tebliğde bulun” demesinden ibarettir”⁴⁸

El-Âmidî *Gayetül- Meram adlı* eserinde ise: “Nübüvvet Allah’ın seçtiği bir kuluna “sen benim resulümsün ve nebîmsin” demesinden ibarettir” demektedir.⁴⁹ Bâkılânî’ye gelirse, ona göre bir kişi Allah’ın ona "Sen benim peygamberimsin ve resulümsün” demesiyle peygamberlik şerefine nail olur ve peygamber olur.⁵⁰ Bâkılânî ve el-Âmidî’nin tanımlarından, nübüvvetin Allah Teâlâ’nın peygamberlik vazifesini bildirmesinden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu iki alimin tanımında geçen "Sen benim peygamberimsin ve resulümsün" ibaresi, peygamber ve resul kavramları arasında bir ayırım yapmadıklarını bildiriyor olabilir. Yukarıda sıraladığımız bu tanımlara bakınca, hepsine göre nübüvvetin Allah Teâlâ’nın bir kuluna vahiy etmesiyle hasıl olduğuna işaret ettiğini, bazılarında göre ise resulün nebîden farklı bir mahiyete sahip olduğunu görürüz. Mu‘tezili âlim Zemahşerî ise bu kavramları “Resûl, mûcize yanında kendisine indirilen bir kitaba sahip olan kişidir. Nebî ise, resûlden farklı olup kendisine kitap indirilmiş olmayan, kendisinden önceki peygamberin şeriatına davet etmekle memur olan kişidir” şeklinde tanımlamaktadır.⁵¹

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Kâdî Abdülcebâr’ın nübüvvet anlayışı, yukarıda saydığımız kelamcılarının anlayışlarıyla bazı hususlarda farklılık gösterirken vahiy ve yücelik konularında ittifak etmektedir.

1.3. Nübüvvetin İmkânı

Bir önceki bölümde alimlerin tanımlarından aktardıklarımızdan şunu açıkça anlayabiliriz ki, nübüvvet Allah Teâlâ’nın kendisi ile yarattığı kulları arasında tebliğ vazifesinden ibarettir. Beyan, iyiliği ve kötülüğü açıklamak, Allah’ın emir ve

⁴⁸ Ebü’l-Hasen (Ebü’l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed el-Âmidî, *Ebkârü’l-efkâr fî usûli’-d-dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî (Kahire: Matba’atu Dârü’l-Kütüb ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 2004), 4/12.

⁴⁹ Ebü’l-Hasen (Ebü’l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed el-Âmidî, *Gâyetü’l-merâm fî ‘ilmi’l- kelâm*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 274.

⁵⁰ Ebü Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkılânî, *el-İnsâf*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, 2000), 61.

⁵¹ Ebü’l-K’asım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l- ekavil fî vücûhi’t-te`vil* (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykan, 1998), 4/203-204.

yasaklarını bildirmektir. Peygamberler ise bu konuda insanlara örnek olan Allah'ın seçtiği ve gönderdiği kimselerdir.

Ancak iyiliği ve kötülüğü bize apaçık gösteren akli yaratan Allah Teâlâ'nın, aynı amacı gerçekleştirmek için bize ayrıca bir de peygamber göndermesi, gereksizliğe kaçır ve abes olur. Allah Teâlâ abes ile işigalden münezzehtir. Bu düşünceden hareketle Barahime peygamberlerin gönderilmesini caiz bulmamakta ve nübüvveti reddetmektedir.

Onların ortaya koyduğu gerekçelere göre, peygamberlerin bize bildikleri hususlar ya akıl ile uyumludur ya da değildir. İkinci durumun gerçekleşmesi mümkün değildir, birincisi de tahsil'ul-hâsıldır (gerçekleşmiş olan bir hususu gerçekleştirmeye kalkmak), gereksizdir.⁵²

Açıktır ki onların nübüvvetine olan yaklaşımı, nübüvvetin hüsnünü görememektedir. Kâdî de onlara cevaben, nübüvvetin hüsnünü açıklayarak caizliğini ve imkanını ortaya koymaktadır.

Mu'tezile'nin doktrinlerini üzerine inşa ettiği beş prensibin ikincisi *adl* prensibidir. Biz de Allah Teâlâ'yı âdil ve hakîm diye nitelendirdiğimiz zaman bununla, O'nun asla çirkin fiil işlemediğini, çirkin işleri tercih etmediğini, kendisine vâcip olan şeyleri ihlâl etmediğini ve yaptıklarının tümünün hasen olduğunu kastederiz.⁵³

Din ehlinde hiç kimse, Yüce Allah'ın kullarını mükellef kıldığı konusunda muhalif değildir. Mu'tezile ise teklifi kabul etmekle birlikte, teklifin faydayı elde etmek için ya da kötülüğü def etmek için Allah Teâlâ'nın yapmasında veya yapmamasında cebir noktasına ulaştırmayacak kadar zorunluluk içeren emir ve nehiyeleri bildirmesi olduğunu düşünmektedir.⁵⁴

Adlin ve teklifin tanımlarını inceledikten sonra, bu iki kavramın birbirine ne kadar bağlı olduğunu görmek mümkündür. Nitekim *adl* prensibine göre Allah

⁵² Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/13-14.

⁵³ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 301.

⁵⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 510.

Teâlâ'nın kullarını mükellef kıldığı hususları açıklaması ve beyan etmesi vaciptir. Zira bunları beyan etmediği takdirde, kulunu nasıl yerine getireceğini bildirmediği hususlarla mükellef kılmış olur ki bu abes ve adaletsizlik olarak adl prensibine aykırıdır.

Kâdî'ye göre, nübüvvet konusunda esas olarak şöyle düşünmek gerekir: “Şüphesiz, her akıllı kişinin aklında, nefisten zararı defetme gerekliliği yer almaktadır. Yine vâcibe çağıranın, kabîhten de uzaklaştıranın kesin olarak vâcip olduğu; vâcipten uzaklaştıran ve kabîhe çağıranın da kesin olarak kabîh olduğu sabittir. Bunu doğru görüyor ve aynı zamanda fiillerimiz içinde onları yaptığımızda vâcpleri edâya ve kabîhlerden kaçınmaya daha yakın olmamızı temin edenler ve bunun aksini doğuran konumda olanların bulunduğunu ve aklın bunu ayırt edecek, lütuf ve maslahat olanla olmayanı ayırt edecek bir kuvveti olduğunu kabul edersek, o zaman bunun sonucunda teklifle amaçlanan şeyde herhangi bir noksanlık olmaması için, Allah Teâlâ'nın bu fiillerin durumunu bize öğretmesi gerektiğini de kabul etmemiz gerekir. Bütün bunları öğretmesi sadece bize, doğruluğuna delâlet eden mûciz bir delille desteklenmiş bir elçi göndermesi ile mümkün olunca, bunu muhakkak yapması gereklidir ve onu ihlâl etmesi câiz değildir.”⁵⁵

Kâdî'nin bu sözlerinden nübüvvetin gerekliliği ve teklif ile nasıl bağlantı kurduğunu görmekteyiz. Ona göre Allah Teâlâ bizleri mükellef kıldıysa teklif ettiklerini de bizlere beyan etmesi gerekir. Bu hususları beyan etmesinin tek yolu da doğruluğuna delâlet eden mûciz bir delille desteklenmiş bir elçi göndermesi olunca, Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesi *adl* prensibine göre vacip olmaktadır. Yani Kâdî'ye göre nübüvvet Allah Teâlâ'nın üzerinde vâcip olan ve Allah Teâlâ'nın onu ihlâl etmesi imkânsız olan bir husustur.

1.4. Peygamberlerin özellikleri

Nübüvvetin mahiyeti ile imkanını ele aldıktan sonra şimdi de Kâdî'ye göre peygamberlerin özelliklerinden bahsetmemizin uygun olduğunu düşünüyoruz.

---

⁵⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 564.

Kâdî'ye göre, peygamber mevkiinde olan bir kimsenin tüm itici niteliklerden arındırılmış olması gerekmektedir. Bunu gerektiren de nübüvvetin esas olarak Allah Teâlâ'nın kullarına karşı olan bir Lütfü olması ve onların iyiliklerine riayet etmesinin bir sonucu olmasıdır. Zira bir peygamber muhataplarını emir veya nehy olarak neye davet ediyorsa, kendisinin de bunları en iyi şekilde uygulaması gerekmektedir ki muhatapları ona itaat etmeye daha meyilli ve istekli olsunlar. Kâdî bu söylediklerine binaen, peygamberlerin büyük günah işlemelerini nübüvvet öncesi olsun veya sonrası olsun mümkün görmemektedir.⁵⁶ Çünkü Kâdî, onların büyük günahları işlemelerinin nübüvvetin asıl amacı olan insanların hidayete ermesini olumsuz bir şekilde etkilediğini düşünmektedir. Zira insanlar doğal olarak vaaz ve nasihati günah sahiplerinden değil, itaatkâr gördükleri insanlardan kabul ederler. Bu durumda Allah Teâlâ'nın kullarına karşı bir Lütfü olan nübüvvetin sonucu olarak, insanların dinî ve dünyevî iyiliğinin hasıl olmasını engelleyen ne varsa Kâdî'ye göre Allah Teâlâ'nın bu engeli ortadan kaldırması aklen vaciptir.

Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) bazı eserlerinde, her ne kadar peygamberlerin nübüvvetten önce büyük günah işlemelerini caiz görse de bunun nübüvvetten sonra mümkün olmadığını söylemektedir. Ancak Kâdî'ye göre, bu durum hiçbir ayırım yapmadan caiz değildir.⁵⁷ Sonuç olarak, Kâdî'ye göre peygamberlerde, insanların nefislerinde istikar ve sükûn etmelerine engel olacak bir durum veya sıfat olmaması şarttır.⁵⁸

Bu bağlamda şunu belirtmek gerekmektedir ki, Kâdî'nin bu konudaki tutumu diğer Mutezile alimlerinin tutumlarından ayrılmamaktadır. Ebu'l Hüseyin el-Hayyât'a (ö. 300/913) göre, peygamberin işlediği tüm günahlar küçük ve affedilmiş günahlardır. Ayrıca bir peygamberin tebliğde ve Allah'ın hüccet kıldığı hususlarda hata işlemesi mümkün değildir.⁵⁹

---

⁵⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/300-314.

⁵⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 573-574.

⁵⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/18.

⁵⁹ Ebû'l-Hüseyin Abdürrahîm b. Muhammed b. Osmân el-Hayyât, *el-İntisâr*, nşr. H. S. Nyberg (Beyrut, 1957), 93.

Eş'arîlerin önde gelenlerinden Fahreddin Râzî'nin (ö.606/1210) bu konudaki görüşünün Kâdî'nin görüşüyle aynı olduğunu görmekteyiz. Ancak Râzî açıklama ve nedenler açısından şunu söylemektedir: "Eğer peygamberin günah işlemesi mümkün olsaydı, o fâsık olurdu, ancak fâsıkın şehadeti de kabul edilmez. Aynı zaman da biz onu takip etmekle emrolduğumuz için onun işlediği günahları bizim de işlememiz gerekirdi, bu iki durumun nübüvvet ile çelişkisi açıktır."⁶⁰

1.5. Peygamberlerin derecesi

Kâdî'ye göre, melekler peygamberler ile aynı dereceyi paylaşmamakta, onlardan daha üstün bir dereceye sahiptirler.⁶¹ Hatta bazı kaynaklarda bu görüş, Mutezile'nin üzerinde ittifak ettiği bir görüş olarak geçmektedir.⁶² Bu hususta Kâdî'ye muvafakat eden iki büyük isim görmekteyiz: İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Râzî.

Râzî'ye göre, melekler genel olarak insanlardan daha yüksek mertebededirler. O bu görüşünü desteklemek için ayetlerden delil getirmeye de çalışmıştır.⁶³ İbn Hazm'a gelirse, onun genel olarak bu görüşü Mutezile'ye nispet ettiğini ve kendisi de kabul ettiğini açıkça ifade ettiğini görmekteyiz.⁶⁴

2. Mucize

Nübüvvet, insanlık tarihinin en önemli kavramlarından biridir ve pek çok din ve inanç sistemi için temel bir unsur olarak kabul edilir. Nübüvvet, bir kişinin Allah'ın elçisi olduğunu iddia etmesi ve bu iddiasını doğrulamak için ortaya koyduğu mucizelerle desteklemesi anlamına gelir. Mucizeler, doğa yasalarının dışında gerçekleşen olağanüstü olaylar, bilgiler veya eylemlerdir ve normal şartlarda insanların yapamayacağı şeyleri gösterirler.

---

⁶⁰ Fahreddin er-Râzî, *Me'âlimü usûli'd-dîn*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd (Lübnan: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2004), 109.

⁶¹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/16.

⁶² Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâil el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1980), 226.

⁶³ Fahreddin er-Râzî, *Me'âlimü usûli'd-dîn*, 108.

⁶⁴ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, haz. M. İbrâhim Nasr ve Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1996), 3/214.

Nübüvvet iddiasında bulunan bir kişi, Allah'ın seçilmiş bir elçisi olduğunu ilan eder ve bu iddiasını kanıtlamak için mucizeler gösterir. Mucizeler, o kişinin Allah'ın gücü ve ilmi tarafından desteklendiğinin somut bir işaretidir. Bu mucizeler, genellikle insanların bilgi ve becerileriyle açıklanamayan, olağanüstü niteliklere sahip olaylar veya bilgiler olarak ortaya çıkar.

Nübüvvet ve mucize kavramları arasındaki ilişki önemlidir. Çünkü nübüvvet iddiasının doğruluğunu değerlendirmede mucizeler belirleyici bir rol oynar. Mucizeler, elçinin Allah'ın gönderdiği biri olduğunu kanıtlamada güçlü bir argüman sunar. Bu, elçinin Allah'ın ilhamını ve gücünü taşıdığını, dolayısıyla mesajının gerçek ve kutsal olduğunu gösterir.

Bu giriş, nübüvvet ve mucize kavramları arasındaki bağlantıyı ve nübüvvet iddiasının doğruluğunun değerlendirilmesinde mucizelerin önemini vurgulamaktadır. Daha fazla detay ve örneklerle, nübüvvetin mucizelerle nasıl ilişkilendirildiğini ve bu ilişkinin dinlerin ve inanç sistemlerinin temelinde nasıl yer aldığını inceleyebiliriz.

2.1. Mucizenin Lügat tanımı

Peygamberin ve peygamberliğin mahiyetini açıkladıktan sonra sıra şimdi mucize kavramına geldi. Bazı sözlüklere baktığımızda araştırmamızın konusu olan mucize kelimesinin kökü "acz" maddesinde ilk rastlayacağımız anlam şudur: bir şeyin sonu veya arka tarafı. Devamında Arapların bu anlamla ilişkili olarak kullandığı diğer kelimeleri görmekteyiz. Örneğin Araplar "Eyyâmül 'Acüz " ifadesini kışın sonunda gelen yedi güne verirler. Bu adlandırmada acz kökünün kullanılma sebebi bu günlerin kışın sonuna denk gelmesidir. Aynı zamanda vücudun arkasının alt tarafına da "acüz" denir.⁶⁵ Yaşlı bir kimseye de "acüz" denilmesi, onun ömrünün son kısmına yaklaşması veya gelmesinden dolayı olmuş olabilir.

Diğer bazı sözlüklerde göreceğimiz ilk anlam ise kudretsizlik, güçsüzlük ve acizliktir.⁶⁶ Anlam araştırmamız esnasında, şunu gördük ki, sözlükler bu iki anlamı

⁶⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 90/8.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1990), 5/369.

zikretme sıralaması açısından her ne kadar farklılık gösterse de bu iki anlamın ikisini de zikretmekten geri kalmamakta ve bu konuda farklılık göstermemektedirler. Ancak doğal olarak akıllara bu iki anlamdan hangisinin asıl ve ilk anlam olmaya daha yakın olduğu sorusu gelmektedir. Ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), kelimenin asıl anlamının birinci anlam olduğunu, Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) el-Müfredât'ından ve Firûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) Besâir'inden naklederek ileri sürmektedir.⁶⁷

Bu iki esere baktığımızda, Râgıb el-İsfahânî ve Firûzâbâdî'nin, "aciz" kelimesinin asıl anlamının, bir şeyin sonu veya arka tarafı olduğunu ve kelimenin sonradan bir şeyi yapmaktan aciz kalma veya kudretsizlik anlamında kullanıldığını söylediklerini görebiliriz.⁶⁸

Yaptığımız anlam araştırmasıyla elde ettiklerimiz sonucunda şunu söyleyebiliriz: "Aciz" kökünden türeyen mucize kelimesi, tasrif açısından dört harfin üzerine gelen (أعجز)filin ism-i fâil sîgasıdır. Bu filin başına eklenen hemze harfi, genellikle ta'diye anlamı katmak için getirilir. Ta'diye anlamı, bir fiili müteaddî (geçişli) hale getirmektir. Yani أعجز kelimesinin anlamı aciz oldu iken أعجز kelimesinin anlamı ise aciz yaptı veya aciz hale getirdi olmaktadır.⁶⁹

Sonuç olarak, lugat ve dil açısından, mucize kelimesi aciz bırakan husus demektir. Kâdîye gelince de luğat açısından farklı bir yön izlemediğini görmekteyiz zira Kâdîye göre Mucize kelimesinin lugat anlamı aciz bırakan şeydir.⁷⁰

2.2. Kâdî'ye göre Mucize

Kâdî'ye göre, Allah Teâlâ, bize maslahatları öğretmek amacıyla bir elçi gönderdiğinde, elçinin nübüvvet iddiasında bulunması ve ardından doğruluğunu

⁶⁷ Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, 8/89.

⁶⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Mu'cemu müfredâti elfâzi'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 361.

⁶⁹ Muhammed b. el-Hasen Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Mısri (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 1/86.

⁷⁰ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 568.

kanıtlayan mucizeleri göstermesi kesinlikle gereklidir. Bu da öncelikle mucizenin gerçekliğini açıklamamızı zorunlu kılar.

Unutulmamalıdır ki, "mukdir" kelimesi "başkasını kâdir kılan" anlamına gelirken, "mucize" de "başkasını âciz bırakan" anlamını taşır. Bu, söz konusu kelimenin sözlük anlamıdır. Terim olarak ise, Mucize, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğuna işaret eden bir fiildir.⁷¹

Kâdî'nin tanımını icediğimizde, mucizenin insanları aciz bırakma niteliğini vurguladığını görürüz. Mucizenin diğer özellikleri ve hususlarını tanımında zikretme de ayrı olarak söyler. Dolayısıyla Kâdî'nin mucize anlayışını tam olarak anlamak için tanımının yetersiz olduğunu düşünüyoruz. Bunun için Kâdî'nin nazarında mucizenin şartlarını saymayı da gerekli gördük.

Kâdî'ye göre mucize diye nitelenecek husus, hakîki veya takdirî şekilde Allah'ın yaratığı bir fiildir. Bu fiil hitap ettiği kişilerin adetlerine aykırı, insanların cins veya vasıf açısından benzerini getirmekten aciz kalacakları ve sadece nübüvveti iddia eden kişinin haklı olduğunu ispatlamaya yönelik olarak ortaya çıkacak harikulade bir fiildir. İşte bu özelliklere sahip olan bir olaya ıstılâhen mucize denilebilir.⁷²

Kâdî'nin tanımını, diğer alimlerin mucize tanımlarıyla karşılaştırabiliriz. Örneğin Seyyid Şerif el-Cürcânî'ye göre mucize, peygamberlik iddiası esnasında, kendisiyle Allah'ın resulü olduğunu iddia eden kimsenin sıdkını ispat etmesi kastedilen ve hayra, saadete vesile olan olağanüstü bir fiildir.⁷³

Bâkılânî'ye göre ise mucize, peygamberlerin kendilerinin peygamberlik iddialarına ve inkarcılara meydan okumalarına muvafık ortaya çıkan Allah'ın harikulade ve olağanüstü fiilleridir.⁷⁴

---

⁷¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 568.

⁷² Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/199.

⁷³ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), 234.

⁷⁴ Bâkılânî, *el-İnsâf*, 58.

Teftâzânî'ye göre ise mucize, peygamberliği iddia eden kimsenin üzerinde, inkarcılara meydan okuduğu esnada onları aciz bırakacak şekilde ortaya çıkan olağanüstü ve adet dışı bir husustur.⁷⁵

Bu tanımları Kâdî'nin tanımıyla karşılaştırdığımızda, şöyle bir sonuca varmamız mümkündür: Aktarılan tanımların hepsine göre mucize, olağanüstü ve harikulade bir olaydır. Tanımların hepsi, mucizenin, kimsenin güç yetiremeyeceği ve insanların imkân alanına dahil olmayan bir olay olduğu üzerinde ittifak etmişler. Bâkîllânî tanımında bu olayın Allah Teâlâ'nın bir fiili olmasına önem vermiş ve buna dikkat çekmiştir. Aynı zamanda bu olağanüstü olayın gerçekleşme hedefi ve amacı, ortada kaim olan bir iddiayı doğrulamak ve tasdik etmekten ibarettir. Bu iddia karşısında inkarcı kesimi inandırmak adına ortaya çıkar, onlara meydan okur ve aciz bırakır.

Yapılan tanımları inceledikten sonra şunu söylemek mümkündür: Bu hususta Kâdî'nin farklı bir bakış açısı veya mucize mahiyetinde mülahaza ettiği farklı bir yön görünmemektedir. Şimdi de mahiyetini açıkladığımız mucizenin, teker teker özelliklerini ve şartlarını saymaya sıra geldiğini düşünüyoruz.

2.3. Mucizenin özellikleri

Nübüvvet iddiasında bulunan bir şahsın doğruluğunun kanıtlanabilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler, gerçek peygamberleri sahte olanlardan ayırt etmek için dikkate alınabilir. Aksi halde, herhangi bir peygamberlik iddiasında bulunan kişi, ortaya çıkan olağanüstü olayların kendisini doğrulamak amacıyla gerçekleştiğini iddia edebilir. Mucizeler, yalnızca peygamberlere has olan olağanüstü olaylardır ve peygamberlik iddiasında bulunmayan kişilerde meydana gelen olağanüstü olaylar mucize olarak nitelendirilmez. Bu tür olaylar keramet, istidraç gibi isimlerle adlandırılır. Unutulmamalıdır ki her mucize, olağanüstü bir olaydır; ancak her olağanüstü olay bir mucize değildir.

⁷⁵ Sa'deddin et-Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'idi'n-Nesefiyye*, nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1988), 86.

Bu başlığın altında bir olayı, peygamberlik iddiasını doğrulayıcı olarak nitelendirebilmemiz için gereken özellikleri sayıp teker teker açıklayacağız.

Evet, bu özelliklerin bir önceki başlıkta saydığımız ve açıkladığımız tanımlardan sonra anlaşılabilir olduğunu farkındayız. Ancak bu özellikleri burada başlı başına bir başlık altında açıklamaya ihtiyaç duymamızın sebebi, tanımlarda olması muhtemel olan kapalılığı kaldırmak ve elimizden geldiği kadarıyla Kâdî'nin mucizeye nasıl baktığını ve nasıl değerlendirdiğini açık bir şekilde ortaya koymaktır. İşte bu özellikler şunlardır:

Kâdî Abcülcebbâr, mucizenin nübüvveti delalet edebilmesi için birkaç özellik taşıması gerektiğini söylemektedir. Bu özelliklerden bir tanesi, mucizenin Allah Teâlâ'nın bir fiili veya Allah'ın fiili hükmünde olmasıdır. Bunun sebebi, mucizenin Allah Teâlâ'nın bir fiili olduğu bilinmedikten sonra, söz konusu mucize peygamberliği iddia eden kimsenin iddiasını ne yalanlar ne de doğrular. Çünkü iddia sahibi Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia ediyor, dolayısıyla doğrulama eylemini yapan Allah Teâlâ'nın kendisi olması gerekmektedir. Böylece Allah Teâlâ bu iddiayı doğrulamak istediğinde sıra dışı ve olağanüstü bir olay izhar eder.⁷⁶

Bu şartı açıklayan Kâdî bize şöyle bir örnek verir: "Bir kralın huzurunda bir kimsenin bu kralın elçisi olduğunun ve doğru söylediğinin alameti, ne zaman isterse kralın tacını o kişinin başına koymasındır. İşte kralın bunu bu şekilde yapması "bu kişi doğru söylemiştir" demesinin yerine geçer."

Bu nedenle mucizenin Allah Teâlâ'nın bir fiili olması, Kâdî için mucizenin olmazsa olmaz ve en önemli şartıdır. Ona göre Allah Teâlâ'nın çirkin bir fiili işlemez olması, hiçbir zaman yalancı bir iddia sahibini doğrulamayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla da ona göre, Eş'arîler'in savunduğu gibi Allah Teâlâ'nın çirkin fiilleri işlemezi caizdir diyen fırkalar, nübüvveti bilmemektedirler.⁷⁷

---

⁷⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 569.

⁷⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 571.

Bununla birlikte Kâdî zamanlama ile ilgili olan mucizenin bir şartını daha açıklar. Yani peygamberliği iddia eden kimsenin doğruyu söylediğini ortaya koyacak olağanüstü olayın hemen o kişinin iddiasının ardından gerçekleşmesi gerekmektedir. Aksi takdirde başka kimselerin iddialarına tasdiklen gelmiş olması muhtemel olur ve o zaman o kişinin iddiasıyla ilgili doğrulama niteliğini veremez.⁷⁸

Aynı zamanda, Kâdî'ye göre mucizenin bir şartı daha şudur ki, mucizenin peygamberliği iddia eden kimsenin iddiasına muvafık gelmesidir. Önceki şart mucizenin gerçekleşme zamanı ile ilgili iken bu şart ise mucizenin içeriği ile ilgilidir.

Kâdî bu şartın açıklamasını şöyle yapar: "Bir kişi, bir topluluk içinde ben filan kişinin size gönderdiği elçisiyim, bunun delili de benim söylediklerim kendisine ulaştığında onun kafa sallamasıdır der. Eğer o kişinin tepkisi ile iddia sahibinin iddiası birbirini tutmuyorsa ve muvafık değilse o zaman doğrulama gerçekleşmez."⁷⁹

Kâdî, mucizenin son şartı olarak lafzından da anlaşıldığı gibi sıra dışı veya olağanüstü bir olay olmasını sayar. Yani bir kimsenin nübüvvet iddiasında bulunup, benim mucizem güneşin doğudan doğması batıdan batması demesinin Kâdî'ye göre anlamsız olduğunu görmekteyiz.⁸⁰

Sonuç olarak Kâdî'ye göre bir olağanüstü olayın nübüvveti iddia eden bir kimsenin iddiasını doğrulaması için, bu saydığımız şartları ve özellikleri bulundurması gerektiğini görmekteyiz.

2.4. Mucize – Keramet ve Sihir İlişkisi

Bu çalışmamızda, mucizenin diğer olağanüstü olaylardan nasıl ayrıldığını ve İslam inancındaki önemini daha derinden analiz edeceğiz. Mucizelerin peygamberlikle ilişkisi ve risalet'in desteklenmesindeki rolü üzerinde durulacak ve

---

⁷⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 570.

⁷⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 570.

⁸⁰ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 571.

keramet, istidraç, sihir ve büyü gibi diğer olağanüstü olayların İslam perspektifindeki yerini inceleyeceğiz.

2.4.1. Keramet

İslam inancında, peygamberlik iddiasında bulunmayan ve aynı zamanda iman ve salih amel sahibi olan kimsenin elinde ortaya çıkan olağanüstü olaya keramet denir.⁸¹ Kerametler genellikle olağanüstü bilgi, kehanet yetenekleri, iyileştirme gücü gibi şekillerde kendini gösterir. Kerametler, mucizelerden farklıdır. Çünkü keramet sahipleri peygamberlik yetkisine sahip değildirler ve risaletlerini desteklemek amacı taşımazlar.

Kâdî'ye göre, mucizenin özelliklerine sahip başka bir olağanüstü olay kabul edilemez. Kabul edilirse mucize olur ve mucizenin nübüvvete olan delaletine olumsuz bir şekilde etkisi olur. Allah Teâlâ böyle bir şeyin olmasına izin vermez. Yani, mucizenin nübüvvete delalet etme özelliğinin korunması için, diğer olağanüstü olayların mucize olarak değerlendirilmediği görülmektedir.

Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre, peygamberlerin mucizeleri ve evliyaların kerametleri haktır. Kârî, Ebû Hanîfe 'nin sözlerini açıklarken, kerametın Kur'ân ve sünnet ile sabit olduğunu ve keramet ile mucize arasındaki fark mucize ile gerçekleşen peygamberlik iddiası ve meydan okumaktan ibaret olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca kendisine göre peygamber mucize olabilecek her husus evliyaya keramet olması caizdir.⁸²

Akâid sahibi Nesefî'ye (ö. 537/1142) göre, az vakitte uzun mesafeleri yürümek, yemek ve elbiseyi ihtiyaç anında bulmak, suyun yüzünde ve havada uçmak gibi olağanüstü olayların evliyalarda hasıl olması haktır, buna da keramet denir. Bu kerametler, bu evliyanın ümmetinden olduğu peygambere de mucize olur. Çünkü

---

⁸¹ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 193.

⁸² Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî el-Kârî, *Kitâbu'l-Fıkhü'l-Ekber ve şerhuhu* (Mısır: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyyeti'l-Kübra, ts.), 69.

keramet ancak peygamberin izinden giden salih kişilerde olur. O zaman da dolaylı bir şekilde peygamberin sıdkına delil olur.

Akâid'in şârihi olan Teftâzânî, Nesefî'nin keramet konusunda söylediklerini serh ederken, kerametın gerçek olduğunu, detayları âhâd olsa da temel ve öz bilgisi mütevâtir olan, sahabelerde ve sahabeden sonra gelenlerde ortaya çıkan olağanüstü hadiseler olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in zikrettiği Hz. Meryem'in Hz.İsa'yı dünyaya getirmesi ve Hz. Süleyman'ın Belkıs'ın tahtını getirmekle görevlendirdiği kişi hakkında bize anlattıkları olağanüstü olaylardır.⁸³

El-Îcî (ö. 756/1355) ise, meşhur Mevâkıf eserinde, kerametın, Eş'arîler'e göre mümkün olmasıyla birlikte gerçek olduğunu söyler. Mümkün olmasına gelince, eserin şârihi Cürcânî (ö. 816/1413), kerametın gerçekleştiğini fark ettiğimizde kendi zatından imkânsız bir hususun ortaya çıkması gerekmez diyerek açıklar. Yani kerametın gerçekleşmesi imkânsızlığı gerektirmez.

Kerametın vukûu ve gerçekleşmiş olmasına gelince, daha önce zikrettiğimiz Hz. Meryem ve Hz. Süleyman ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de geçen olağanüstü olayları el-Îcî delil olarak göstermektedir. Mucizeden farkı da yine, keramette peygamberlik iddiası ile meydan okuma olmamasını görmekteyiz.⁸⁴

Şimdi de Kâdî'nın kerameti kabul etmemesinin sebeplerini açıklamaya çalışacağız. Kâdî'nın kendi hocası Ebû Hâşim'den naklettiğine göre, mucize ibâne ve tahsîs şeklinde delalet eder. İbâne kelimesi de ayırmak demektir. Yani mucize bir kişi için gerçekleşince, o kişi diğer insanlardan ayırıt edilmiş olur ve onun diğer insanlarda bulunmayan bir özelliğe sahip olduğuna delalet eder. Bu şekilde delalet etmesinin sebebi, mucizenin tüm diğer delillerden iki yönden farklı olmasıdır. Birincisi, mucizenin gerçekleşmesi ve delalet etmesi gereklidir. Diğer delillerde ise öyle bir gereklilik söz konusu değildir. İkincisi ise mucize çoğaldığı takdirde delalet etmesinin mümkün olmamasıdır. Diğer delillerin çoğalmasının, onların delalet kabiliyetine etkisi

⁸³ Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'idi'n-Nesefiyye*, 92.

⁸⁴ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 8/314-315.

olmaz. İşte, mucizenin ibane yoluyla delalet ettiği sabit olduktan sonra açıktır ki, onun peygamber dışında hiç kimse için meydana gelmesi mümkün değildir.⁸⁵

Ebû Hâşim'in (ö. 321/933) söylediklerinden, mucizenin diğer delillerden farklı olmasının ikinci yönünü Kâdî daha sonra vurgulamış ve şu şekilde izah etmiştir: "Mucize birden çok kişi için gerçekleşirse, artık harikulade olmaktan çıkar ve âdeten çok gerçekleşen bir olay haline gelir. Halbuki onun delalet etme şartı harikulade olması idi. Bu nedenle mucize ancak peygamber için gerçekleşir ve başkasında zuhur etmesi imkânsız görülmüştür.

Kâdî bu hususta hocası Ebû İshâk'tan başka bir değerlendirme nakleder. Ebû İshâk'a göre, mucizenin peygamber dışında bir kimse için gerçekleşmesinin, genel olarak mucizenin delaletine olumsuz bir etkisi olmasa da yine de bir bozukluğa neden olur. Çünkü insanlar, peygamberlerin elinde zuhur eden olağanüstü olaylara yönelip üzerinde düşünmekle mükelleftirler. Ancak evliya elinde gerçekleşen olağanüstü olaylara karşı öyle bir mükellefiyetleri söz konusu değildir. Çünkü kerametinin kendisinde zuhur ettiği bir kişinin salihliğini bilmek vâcip değildir. Bunun sonucunda üzerinde tefekkür etmeleri gerekmeyen bazı olağanüstü olaylar ortada var olacak, bu durum da kulları mucizeleri tanımak ve ondan peygamberlik iddiasının doğruluğunun bilgisini elde etmek için delalet yönünü incelemekten alıkoyacaktır. Allah Teâlâ'nın, kendisinin gönderdiği bir peygamberi tanımaktan alıkoyacak bir olay yaratması, çirkin bir eylem olmakla birlikte imkansızdır.⁸⁶

Bu bölümün sonunda, Teftâzânî'nin Mu'tezile'nin kerameti kabul etmemelerinin sebeplerini ve onlara verdiği cevapları saymamız uygun görünmektedir. Mu'tezile'ye göre, evliyanın kerametleri gerçek olursa peygamberlerin mucizeleriyle karışabilir, bu durumda peygamberleri tanımamız mümkün olmaz. Teftâzânî bu görüşe şöyle cevap verir: Kerameti mucizeden ayıran husus, peygamberlik iddiası ve meydan okumanın söz konusu olmamasıdır.

⁸⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/217-218.

⁸⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/223-224.

İkinci olarak, Mu'tezile'ye göre eğer keramet kabul edilirse, evliyalardan çokluğuna göre keramet de çoğalması lazım olur. Bu durumda da keramet harikulade olmaktan çıkmış olur. Teftâzânî buna da şöyle cevap verir: Olağanüstü olayların çoğalması, onların adet dışı oluşunu değiştirmez, yani bu iki husus arasında telâzüm ilişkisi yoktur.

Üçüncü olarak, Mu'tezile'ye göre olağanüstü olaylar, eğer peygamberlik iddiasını doğrulamaktan başka bir amaçla meydana gelirse, nübüvveti bilme yolumuz kesilir. Çünkü olağanüstü bir olayın peygamberler için farklı bir amaçla meydana gelmiş olması gibi bir ihtimal doğar. Teftâzânî buna şöyle verir: Olağanüstü olaylar, peygamberlik iddiası sonucunda meydana geldiği sürece bu doğan ihtimalin bir etkisi olmaz. Bu durumda olağanüstü olay, tasdikten başka bir amaçla meydana gelmiş olmaz. Çünkü peygamberin iddiasının ardından inkarcıların isteği üzere ortaya çıkmıştır.

Dördüncü olarak, Mu'tezile'ye göre olağanüstü olayların peygamberlerden başka kimseler için vukûu bulması, peygamberlerin yüce derecelerini eksiltir ve indirir. Bu son itiraza Teftâzânî şöyle cevap verir: Tamamen aksine, böyle bir durum, peygamberlerin mertebelerini daha da yükseltir. Çünkü olağanüstü olaylar sadece peygamber için değil, peygamberin izinden gidenler için bile ortaya çıkabilir.⁸⁷

Sonuç olarak, çalışmamızda incelenen farklı düşünce okulları, mucize ve keramet kavramlarının doğası ve işlevi hakkında farklı görüşler sunmaktadır. Her bir düşünce okulu kendi argümanlarını ortaya koymaktadır. Bu tartışmalar, mucize ve keramet kavramlarının anlaşılması ve peygamberlik iddiasının doğruluğunun anlaşılması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle de Kâdî'nin görüşü, ki Kâdî, nübüvveti bilmemizi olmuştuz şekilde etkileyeceğini düşünerek, kerameti mümkün görmemiştir.

---

⁸⁷Teftazani, *Şerhu'l-Makâşid*, 5/72.

2.4.2. Sihir

Sihre gelince, Kâdî 'ya göre sihir veya hileyi mucizeden ayıran husus, sihrin öğrenilir ve birtakım sebeplerle gerçekleştirilebilir olmasıdır. Mucize ise öyle değildir. Aynı zamanda hile veya sihir, mucizenin aksine pek çok kişi tarafından meydana getirilebilen bir husustur, öğrenen ve sebebini bilen herkes onu yapabilir.

Ayrıca bu hususta söylenecek en önemli fark şudur ki, hile veya sihir bu işin ehli olmayan ve bu sanatı bilmeyen kimseler için geçerlidir. Yoksa sihirbaz hiçbir sihir türüne şaşırıp ona inanmaz. Mucizeye gelince Kâdî şunu düşünmektedir ki, Allah Teâlâ her kavme uzman oldukları alanda bir mucize vermiştir. Hz. Musa'nın kavmi sihirde öne çıktıkları için, onlara kendi yaptıkları sihre üstün gelen bir mucize verdi. Hz. İsa'nın kavmi ise tıp alanında uzman oldukları için, Allah Teâlâ onlara cüzzamlıların tedavi etmek ve doğuştan kör olanların gözlerini açmak gibi mucizeler verdi. Aynı şekilde Araplar, fasihlik ve edebiyata son derecede önem vermeleri ve bu hususta öne çıkmış bir millet olmaları nedeniyle, Allah Teâlâ onlara Kur'ân-ı Kerîm'i Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) en büyük mucizesi olarak vermiştir.⁸⁸

Birinci bölümde, Kâdî Abdülcebâr'a göre nübüvvet ve mucize kavramlarına odaklanarak, Kâdî Abdülcebâr'ın bu konulardaki özgün görüşleri detaylı bir şekilde incelendi. Bu noktada, elde edilen temel bilgiler, ikinci bölümde daha spesifik ve derinlemesine bir analize kapı aralamaktadır.

İkinci bölümde, Kâdî'nin "Tesbitü Delâilî'n-Nübüvve" adlı eseri çerçevesinde, mucizenin nübüvveti ispat etme konusundaki düşüncelerine odaklanılacaktır. Bu aşamada, özellikle Kâdî'nin mucize kavramına yönelik metodolojisini ve nübüvvetin epistemolojik temellerini nasıl güçlendirmeye çalıştığını ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz. İlk bölümde ele alınan genel çerçeveyi, bu aşamada daha spesifik ve disiplinli bir analitik bakış açısıyla zenginleştirerek, Kâdî Abdülcebâr'ın düşüncesinin daha derinlemesine kavranmasına yönelik bir temel oluşturmayı hedeflemekteyiz.

---

⁸⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 572.

İKİNCİ BÖLÜM

KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'A GÖRE MUCİZENİN NÜBÜVVETİ İSPAT DEĞERİ

Günümüzde dinî konular, tarih boyunca olduğu gibi, insanların ilgi ve merakını çeken önemli bir konu olmaya devam etmektedir. İnsanlar, dinî inançları ve ilgili meseleleri anlamaya, keşfetmeye ve açıklığa kavuşturmaya çalışırken, farklı düşünce akımları ve görüşler de ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, İslam düşüncesinde önemli bir figür olan Kâdî Abdülcebbâr'ın, mucizenin nübüvveti ispat etme değeri üzerine olan düşünceleri oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Araştırmamızın odak noktası, Kâdî Abdülcebbâr'ın mucizenin nübüvveti ispat etme değeri hakkındaki görüşleridir. Bu bölümde, Kâdî Abdülcebbâr'ın mucizenin nübüvveti ispat etme değeri üzerine olan düşüncelerini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz. Onun düşünceleri, İslam düşünce tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir ve Müslümanlar arasında tartışma ve araştırmaları teşvik etmektedir.

Abdülcebbâr'a göre, mucizeler, peygamberlerin Allah'ın seçilmiş elçileri olduğunu kanıtlar. Mucizeler, doğa kanunlarının normal seyrini değiştiren ve olağanüstü niteliklere sahip olan olaylardır. Peygamberler, Allah'ın gönderdiği mesajları teyit etmek amacıyla mucizeler gerçekleştirirler ve bu mucizeler, onların ilahî vahiy alıp iletmelerinin delilidir.

Abdülcebbâr, mucizelerin sıradan olaylardan ayrılmasını sağlayan bazı kriterlerin olduğunu savunur. Mucizeler, peygamberlerin kendilerine özgü yetenekleriyle gerçekleşmezler, tamamen Allah'ın iradesi ve kudreti tarafından ortaya çıkarlar. Ayrıca mucizeler, bilim veya doğa yasalarıyla açıklanamaz ve doğaüstü niteliklere sahiptirler. Bu nedenle, mucizeler, peygamberlerin sıradan insanlardan ayrıldığını ve Allah'ın elçileri olduklarını gösteren önemli delillerdir. Bir önceki bölümde nübüvvet ve mucize anlayışını ve özelliklerini tamamladıktan sonra, bu bölümde tezimizin asıl konusuna hazırlıklı bir şekilde gelmiş olduk.

Bu bölümde mucizenin nübüvveti ispat değerinden bahsetmeye başlayacağız. Ancak bunu, konunun gereği olarak iki başlık altında inceleyeceğiz. Birinci başlık, peygamberlerin doğrudan muhatapları ve mucizeyi görenler için mucize konularını ele alırken, ikinci başlık mucizeyi bizzat görmeyip sonradan öğrenenler için mucize konularını ele alacaktır.

Mucizenin nübüvvete nasıl delalet ettiğini Kâdî'nin el-Muğnî eserinde geniş bir şekilde ele aldığını görebiliriz. Nitekim Kâdî'nin adı geçen eserinin on beşinci cildine nübüvvet ve mucize “en-Nübüvvât ve'l-Mu‘cizât” adını verdiğini ve burada mucizenin nübüvvete delalet etmesi başlığının altında bir fasıl ayırdığını ve Kur’ân’ın mucize oluşundan eserin on altıncı cildinde detaylı bir şekilde bahsettiğini görüyoruz.

Kâdî sadece el-Muğnî değil Şerhu'l-Uşûli'l-ĥamse'de de mucizenin şartları ve Kur’ân’ın mucize oluşundan da bahsetmiştir. Ne var ki tezimizin asıl araştırma alanı olan Teşbîtü Delâ'ili'n-Nübüvve adlı eserinde, adı geçen diğer iki eserindeki gibi aynı genişlik ve detayla almamıştır. Fakat adı geçen, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) siyeri, haberleri ve yaşadığı olaylardan hareketle diğer eserlerinde beyan ettiği kurallara göre çıkarım ve analizlerde bulunduğunu görmekteyiz.

Tezimizin bu bölümünde, Kâdî'nin Teşbîtü Delâ'ili'n-Nübüvve'sinde yaptığı analiz ve çıkarımların arkaplanlarını ve asıllarını diğer eserlerinde göstermeye, bunları Teşbîtü Delâ'ili'n-Nübüvve'de nasıl uyguladığını ve nasıl sonuçlar çıkardığını tespit etmeye çalışacağız.

1. Peygamberin Doğrudan Muhatapları İçin Mucize

1.1. Delalet Tanımı ve Kısımları

Bu bölümde, mucize-nübüvvet ilişkisinden bahsedeceğiz. İkisinin arasındaki ilişki delalet ilişkisidir. Delalet, bir şeyin öyle bir hal ve keyfiyette olmasıdır ki, onu

bilmekle başka bir şeyin de bilinmesi lâzım gelir, şeklinde tanımlanan bir terimdir.⁸⁹ Birinci şeye dâl, ikincisine de medlûl denir.

Dâll'ın, bir lafız olup olmamasına göre delâletin başlıca iki kısma ayrıldığı kabul edilir. Lafzî delâlet: Lafzî delâlet, kelimelerin kendileriyle taşıdıkları anlamlar aracılığıyla gerçekleşir. Örneğin, "kalem" lafzı, yazı yazmak için kullanılan nesneye işaret eder. Gayri lafzî delâlet ise, lafızların dışında bulunan semboller, işaretler, durumlar veya diğer nesnelere aracılığıyla gerçekleşir. Örneğin, dumanın ateşe işaret etmesi, gayri lafzî delâletin bir örneğidir.

Yukarıda delaletin tanımında, "bir şeyin öyle bir hal ve keyfiyette olması" ifadesini kullanmıştık, bu hal ve keyfiyet farklı hususlar olabilir. Yani akıl dâl ile medlûl arasında zâtî, yani doğrudan ve zorunlu bir alâka görüp ilkinin bilgisiyile ikincisinin bilgisine ulaşmayı sağlıyorsa, bu delaletle aklî delalet denir.

Dâl ile medlûl arasındaki bu ilişkiyi, akıl değil de bu dâllın (lafız olsun veya olmasın) bir mânaya karşılık belirlenmiş olması sağlıyorsa, o halde buna vaz'î delalet denir. Çünkü vaz' yoluyla delalet etmiştir. Vaz' kelimesi, bir hususun belirli bir anlama karşılık belirlenmesidir. Bu husus ne zaman kullanılırsa, karşılık olarak belirlendiği bu anlam anlaşılır.⁹⁰

Dâl ile medlûl arasındaki bu ilişkiyi ne vaz' ne de akıl kuruyor, ancak tabîi bir husus yani biyolojik, fizyolojik veya psikolojik bir husustan bilgi ediniliyorsa, buna da tabîi delalet denmektedir.⁹¹ Sonuç olarak delaletin altı kısmı olduğunu görebiliriz ve bunları şöyle sayıp örneklendirebiliriz:

Lafzî delaletin, aklî kısmına örnek olarak duvar arkasından duyulan insan sesinin orada bir insan bulunduğuna delâleti verilebilir, bu lafzî aklî delâlettir. Gayri lafzinin örneği ise, dumanın ateşe olan delaletidir. Lafzî delaletin tabîi kısmının örneği: "of" sesinin

⁸⁹ Zekeriyâ el-Ensârî, *el-Hudûdü'l-enika ve't-ta'rifâtü'd-dakîka*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beirut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1991), 79.

⁹⁰ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 273.

⁹¹ Tâceddin es-Sübki, *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*, nşr. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî, Nüreddin Abdülcebbar Sagîrî (Dübey: Dâru'l-Bühûsi li'd-Dirâseti'İslâmiyye, 2004), 3/517-519.

iç sıkıntısı ve bıkkınlığa delâleti gibidi. Gayrî lafzî örneği ise yüz kızarmasının utanmaya, yüz sararmasının korkuya delalet etmesi verilebilir.

Son olarak lafzî delaletin vaz'î kısmı, meselâ “kitap” lafzının iki kapak arasındaki yazılı metne delâleti gibidir. Gayri lafzî vaz'î delalet ise, trafik işaretlerinin veya çeşitli şirketlerin kullandığı simgelerin yaptığı çağrışımlardır.

Bu zemini oluşturduktan sonra, asıl konumuz olan mucizenin nübüvvete olan delaletinin, Kâdî'ye göre hangi delalet türünden ve nasıl delalet ettiğinden bahsetmeye hazır bir hale gelmiş olduk.

1.2. Kâdî'ye Göre Mucizenin Delaleti ve Mucizenin Delalet Türü

Kâdî'ye göre, nübüvvete ancak mucizeler delalet etmektedir.⁹² Mucize, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğuna işaret eden bir fiildir. Dolayısıyla mucizenin, gayri lafzî dâl kısmının altına girmesi gayet açıktır, zira mucize gerçekleştiğinde ortada lafız bulunmamaktadır. Öyleyse, eğer akıl mucize ile nübüvvet arasında, ateş ile duman arasındaki ilişki gibi bir alaka kurabiliyorsa, o zaman mucize gayri lafzî aklî bir delildir. Bu ilişkiyi kuramıyorsa ve mucize biyolojik, fizyolojik veya psikolojik bir husustan ibaretse, o zaman mucizenin delaleti tabîi bir delalettir. Eğer ikisi de değilse ve mucize, nübüvvet iddiasının sıdkına karşılık belirlenmişse, o zaman nübüvvetin delaleti vaz'î bir delalettir. İşte burada araştıracağımız ilk husus budur.

Kâdî'ye göre mucize, Allah Teâlâ'nın sözlü onaylama ve doğrulamasının yerine geçmesi bakımından, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin doğruluğuna delalet eder ve sadakatını ortaya çıkarır. Bunu açıklamak için Kâdî şöyle bir örnek verir: Üç kişiyi düşünelim, gönderen kişi, gönderilen kişi ve kendisine gönderilen kişi. Zeyd, elçi olarak Mehmet'i Ali'ye gönderdiğinde ve Ali'nin elçi olan Mehmet'ten, kendisinin Zeyd'in elçisi olduğuna dair bir kanıt istemesi durumunda, elçi olan Mehmet kendisini gönderen Zeyd'den onaylamasını isteyince Zeyd “Evet ben seni gönderdim ve sen doğru söylüyorsun” diyebilir. Veya elçi olan Mehmet Zeyd'e : “Söylediklerimde doğruysam ve sen beni gönderdiysen o zaman elini kafana koy”

⁹² Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/147.

diyebilir. Bu durumda Zeyd'in bu isteğe karşılık elini Mehmet'in kafana koyması, "Evet doğru söylüyorsun ve benim elçisin" demesinin yerine geçer, Mehmet'in elçiliğine delalet eder ve sadakatını ortaya çıkarır.⁹³

Bu örneği mucizeye tam bir şekilde uyarladığımızda şunu görürüz, peygamberlik iddiasında bulunan kimse bir kavime "Ben Allah tarafından size gönderildim" deyince, bu kavim doğal bir şekilde ondan kanıt ister. O da Allah'tan bu kanıt vermesini ve peygamberliğinin doğruluğunu ortaya çıkarmasını isteyecektir. Allah Teâlâ da bu kavme bir mucize göstermekle, kendi kulunun peygamberliğini onaylayacak ve ispatlayacaktır.

Yani sonuç olarak Kâdî'ye göre delalet etme açısından mucize birebir sözlü tasdik anlamındadır. Sözlü tasdik vaz' olunmuş bir lafızdan ibaret olduğundan dolayı delalet etmesi kabul edilebilir. Ancak bu sözlü tasdikteki vaz' olunma, mucizede bulunmamaktadır ki o, sözlü tasdik gibi delalet edebilsin.

Bu itiraz, Kâdî'nin kendisinin cevap vermek için zikrettiği bir itirazdır. İtirazın ana meselesi, mucizenin bir fiil olarak peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin sıdkına karşılık olarak belirlenmiş olmamasıdır. Yani "Evet sen benim resûlümsün ve ben seni gönderdim" cümlesi, lafızları ve toplu keyfiyeti ve heyeti ile birlikte bir anlama vaz' olunmuştur. Bu vaz' dolayısıyla delalet edebilmiştir. İşte bu vaz' mucizede bulunmadığından dolayı, onun sözlü tasdik yerine geçmesi mümkün görülmez.

Kâdî'ye göre, en az iki taraf arasında gerçekleşen bu uzlaşmanın (*muvada'at*) amacı şunu bildirmektir, bunun sonucunda bir bilgi edinilir. Yani bilgi kazandırmayı amaçlayan bir metot ve yöntemdir. Bu uzlaşma ve anlaşma (*muvada'at*) yöntemi, sözlü tasdikte olduğu gibi önceden de gerçekleşmiş olabilir. "Ben seni gönderdim, sen benim resulümsün ve doğru söylüyorsun" cümlesinin lafızları bu cümle kullanılmadan önce vaz' olunmuştu. Kullanıldığında ne anlama geldiği biliniyordu. Veya mucizede olduğu gibi daha önce vaz' olunmamış bir hususa delalet etmesi için taraflar aralarında anlaşır ve belirli bir manaya geldiği üzerinde ittifak ederler.

---

⁹³ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/168.

Peygamber iddiasında bulunana zatın, iddiasını duyurduktan sonra Allah Teâlâ'dan kendi sıdkına delil olarak bir mucize istemesi ve Allah Teâlâ'nın bu peygamberin isteği üzerine bu mucizeyi gerçekleştirmesi, Kâdî'ye göre delalet açısından, daha önce delaleti üzerinde anlaşılmış ve vaz' olunmuş sözlü tasdikten hiçbir farkı yoktur.

İki durumda hasıl olan delaletin aynı olduğunu göstermek isteyen Kâdî yine bir örnek verir. Birinci duruma örnek, bir kimsenin kendi hizmetçisine "ne zaman elimi kendi başıma koyarsam bil ki bana su getirmeni istiyorumdur" demesi ve ardından elini başını koymasının "bana su getir" demesinin yerine geçmesidir. Burada uzlaşma daha önce gerçekleşmiş ve mustakir olmuştur. İkinci duruma örnek ise, hizmetçinin kendi efendisine, "su getirmemi istiyorsanız elinizi başınıza koyun" demesi ve efendi elini başına koyduğunda hizmetçinin, efendisinin su istediğini anlamasıdır. Halbuki daha önce aralarında oturmuş bir uzlaşma ve ittifak olmamıştır ama yine delalet hasıl olmuştur.⁹⁴

Sonuç olarak, Kâdî Abdülcebâr her ne kadar açıkça ifade etmese de söylediklerinden şöyle bir çıkarım yapmamız mümkündür: ona göre mucizenin nübüvete delalet etmesi aklî bir delalettir. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimse ile kendisini gönderen Allah Teâlâ arasında bu ittifak ve uzlaşma⁹⁵ gerçekleştikten sonra, bu zat için mucize ne zaman gerçekleşirse, bu mucizeyi görenler lüzum yoluyla onun sıdkını bilirler.

2. Mucizenin Delalet Şartları

Kâdî'ye göre mucizenin delaletinin, aklî delalet olduğunu söyledikten sonra, sıra şimdi mucizenin delalet etme şartlarını incelemeye gelmiştir. Mucize hangi niteliğe ve özelliğe sahip olmalı ki nübüvete doğru bir şekilde delalet etsin. Birinci bölümde Kâdî'ye göre mucizenin tanımını yaptıktan sonra mucizenin özelliklerini de sıralamış ve ilk özelliğe göre mucizenin ilahî bir fiil olduğunu belirtmiştik.

⁹⁴ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/168-169.

⁹⁵ "ittifak ve uzlaşma"den kasdımız kadinin muvadaat yerine geçer dediği peygamberin iddiasının ardındaki delil olarak mucize talep etmesidir.

Şimdi de bu şartın nedeninden, mucizenin neden ilahî bir fiil olması gerektiğinden bahsedeceğiz. Kâdî'ye göre, kulun güç yetirebileceği hususlar, Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmiş olsa da peygamberlik iddiasında bulunan zatın sıdkına delalet edemez. Çünkü madem kulun güç getirebileceği bir husus ise, onun Allah Teâlâ tarafından meydana getirilmiş bir olay olduğuna dair kesin bir bilgimiz olmaz. Ve Allah tarafından meydana getirildiğini bilemediğimiz müddetçe, bu hususun peygamberlik iddiasında bulunan zatın sıdkına delalet etmesi mümkün değildir. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi, peygamberliği iddia eden kimse, doğruluğunun ortaya çıkması için Allah Teâlâ'dan kendisini doğrulayacak bir fiil ister. Allah Teâlâ da istenilen bu fiili gerçekleştirdiği zaman nübüvvet sabit olur. Bu durumda mucizenin, Allah Teâlâ'nın bir fiili olduğu bilinmedikçe, onun mucize olması mümkün olmaz, dolayısıyla da nübüvvet delaleti olmaz.⁹⁶

Aynı zamanda, âdet dâhilinde gerçekleşen olayların, peygamberlik iddiasının sıdkına delaleti söz konusu değildir. Çünkü âdete göre olması hiçbir bilgi gerektirmez. Kâdî'nin verdiği örnekte olduğu gibi, peygamberlik iddia eden kimsenin "Benim delilim güneşin doğudan doğması veya batıdan batması" demesi muhataplarına, kendi doğruluğuyla ilgili hiçbir bilgi kazandırmaz. Çünkü güneşin doğudan batması âdeten doğal olan bir durumdur. Dolayısıyla Allah tarafından tasdik ve onaylama söz konusu değildir, Güneş âdetini devam ettirmektedir.⁹⁷ Mucizenin nübüvvet delaleti için, Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmek ile âdet dışında veya olağanüstü olduğunu bilmek şeklinde iki şartı olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu iki şart, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin isteği üzerine ortaya çıkan olayda bulunursa, o zaman onun sıdkına delalet eder ve mucize niteliği kazanır.

2.1. Mucizenin Sıfat ve Cins Ayrımı

Mucizenin, insanların güç yetiremeyeceği bir husus olması gerektiğini söyledikten sonra, Kâdî'nin bu konu ile ilgili önemli bir meseleyi ele aldığını görmekteyiz. İnsanların güç yetiremedikleri husus, bu olağanüstü fiilin cinsi midir,

⁹⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/200.

⁹⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/202; Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 571.

yoksa insanlar bu fiilin cinsine güç yetirebilmekte ancak üzerinde olduğu niteliğe mi güç yetirememektedirler? Kâdî bu soruyu sorar ve muhalif görüşleri inceleyerek cevabını verir.

Kâdî'ye göre, mucizede önemli olan insanların benzerini yapmaya güç yetirememeleridir. Bu, ister cins açısından olsun veya vasıf ve nitelik açısından olsun, Kâdî'ye göre ikisinin arasında bir fark yoktur. Bu konuda muhaliflerin görüşü ise şöyledir: Eğer olağanüstü olayın veya fiilin cinsi insanların güç ve kudreti dahilinde olursa, bu olayın Allah tarafından meydana getirildiğini bilemeyiz, Çünkü sonuçta bu bu olayın altına girdiği cins, insanların kudreti dahilindedir. Onlar bu önermelerden yola çıkarak şu sonuca ulaşırlar: Mucizeler öyle olmalıdır ki, insanlar, bu mucizenin sadece vasıfına değil bilakis cinsine de güç yetirememelidir. Böylelikle söz konusu bu muhalifler, Peygamber Efendimiz'in bu nitelikte (yani hem cins açısından hem vasıf açısından insanların imkân dahilinde olmayan) bir mucizesi yok olduğunu söyleyerek onun nübüvvetini inkâr ederler.

Kâdî Abdülcebâr ise, mucizede önemli olanın cins veya vasıf detayı olmadığını ancak âdete aykırı ve sıra dışı olmakla birlikte, insanların benzerini yapamayacakları bir husus olması gerektiğini ileri sürer. Ve muhaliflere şöyle cevap verir: "Fiillerin cinsi bizim kudretimiz dâhilinde olsa bile, özellikle bu fiil veya olay bizim açımızdan kudretimizi aşıyorsa ve âdet dışındaysa, onun nübüvmete delalet etmesinin mümkün olduğu kabul edilmektedir".

Muhalifler, Allah Teâlâ, cinsi bile bizim kudretimizin dahilinde olmayan bir mucize getirebilirken, halbuki bunun delaleti daha çok açık olurdu, böyle bir mucize getirmeyip de cinsi bizim kudretimizin dahilinde bir husus getirmesinin, aklen kabîh (çirkin) olduğunu ve Allah'a nispet edilmesi doğru olmadığını söylerler.

Kâdî'ye göre, onların daha açık olur dedikleri husus, tam aksinedir. Bunu şöyle açıklar: "Allah Teâlâ'nın, cinsi bizim kudretimizin dahilinde olan bir olay meydana

getirmesi, mukayese ve değerlendirme yapabilmemiz açısından daha açık olur ve delaleti bizim için çok daha zahir olur."⁹⁸

2.2. İlahi Bir Fiil Olması ve Harikulade Olmasını Bilme Yolu

Kâdî, Mucizenin delaleti gerçekleşmesi için mucizenin sıra dışı bir olay olması gerektiğini tespit ettikten sonra şöyle der: "Sonuç olarak tüm bu söylediklerimizden şöyle bir sonuca ulaşabiliriz, mucizenin delaleti için iki hususun gerçekleşmesi gerekmektedir. Birincisi mucizenin Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirildiğini bilmek, ikincisi de onun olağanüstü olduğunu bilmektir. Ki bu ikisini bildikten sonra, onun tasdik için meydana gelen bir olay olduğunu bilebiliriz."⁹⁹

Şimdi birinci sorumuz olan mucizenin Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu nerden biliniz incelemesine gelelim. Kâdî'nın bu soruya vicdan bilgisine dayanarak cevap verdiğini görmekteyiz. Ona göre mucize, insanların güç yetiremeyecekleri bir olaydır, bunu da vicdanlarıyla ve iç duygularıyla bilirler. Mucizenin lügat anlamından anlaşıldığı gibi, mucizenin âciz ve güçsüz bıraktığı insanlara bu âcizlik duygusu şunu bildirir ki, bu olay veya eylem insanî gücün dışındadır. Tüm kudret sahiplerinin mucize karşısında aciz kalmaları, onun daha üstün bir kudret sahibi olan Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmiş olduğu anlamına gelir.¹⁰⁰

İkinci sorumuz, mucizenin sıra dışı veya olağanüstü olmasını bilmek hangi yolla gerçekleşir sorusudur. Mucizeyi seçebilmek için, önce âdeti bilmek gerekir. Zira sıra dışı bir olayı fark etmek için âdeti ve normal olanı bilmek, fark etmek gereklidir. Yani normal olan bilinmeden normale aykırı ve normal dışı olan da bilinemez. Bunun için Kâdî el-Muğnî eserinde Âdât adı altında bir fasıl ayırmış ve fasılın başında şunu söylemiştir: Bil ki mucizeyi bilmek âdetleri bilmekten kaynaklanır. Zira mucizenin mefhumunda âdetin ihlal olunması vardır. Âdet bilinmeden, âdetin ihlali de bilinemez. Bunun için âdet konusuna özel bir fasıl ayırdık.

⁹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/204-209.

⁹⁹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/171.

¹⁰⁰ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/170.

Kâdî, âdetin ihlalinin iki durumda kanıt olarak kabul edilmediğini belirtir. Birinci durum, yaratılışın başlangıcındadır. İkinci durum ise, teklifin ortadan kalkıp ve bittiği zamandır.

Bu iki durumda âdetin iptali veya ihlalinin dikkate alınmamasının nedeni, bu iki durumda âdetin iptalinin başlangıçta amaçlanan şey olmasıdır. Yani yaratılışın başlangıcında, güneşin doğması ile batması olağanüstü bir olaydır ama bu olay sonradan âdet olsun diye gerçekleştirilmiştir. Teklifin bitiminde de aynı durum geçerlidir. Bundan dolayı olağanüstü olaylara itibar edilmesi ve dikkate alınması için, onların yerleşmiş ve sabit bir âdet halinde olması lazımdır ki, âdete uygun ve aykırı olanı birbirinden ayırt edebilelim. Aksi takdirde adete aykırı veya olağanüstü olaylara itibar edilmez.¹⁰¹

Bu durumda kıyasın son hali şu şekilde olacaktır: Güneş'in doğudan doğması ve ona benzeyen olaylar âdeten gerçekleşen olaylardır. O zaman burada iki ihtimal vardır, Allah Teâlâ bu olayları ya kendi âdetlerini devam ettirmeleri için meydana getirmiştir veya nübüvveti tasdik etmek için meydana getirmiştir. Ve madem ki ihtimal vardır ve istidlal edilemez, o zaman netice, sıra dışı veya olağanüstü olmayan olayların peygamberlik iddiasına delil olmayacağı şeklinde olur.

Kâdî'nın âdet ile ilgili önemle açıkladığı bir husus daha var, o da şudur: Araştırmamızın konusu âdete aykırı olan mucize olduğu sürece, âdeti göz önünde bulundurmalıyız ve dikkate almalıyız. Bunun yanı sıra âdetin kimin adeti olduğunu da dikkate almak lazım ki, bir kavmin âdeti, başka bir kavmin âdetine aykırı olabilir. Öyleyse âdetin ihlaline delil olarak itibar edilmez.

Ayrıca Kâdî, âdet kelimesiyle kastedilenin, Allah Teâlâ'nın devamlı bir şekilde meydana getirdiği bir fiil olmak zorunda olduğuna, burada insanların fiillerinin kast edilmesinin mümkün olmadığına dikkat çekmektedir.¹⁰²

¹⁰¹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/182.

¹⁰² Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/183.

3. Peygamberin Mucizesini Müşahede Yoluyla Bilmeyenler İçin Mucizenin Delaleti

Önceki başlıklarda ele aldığımız, peygamberin doğrudan muhatapları için mucizenin delaletiydi. Şimdi de Kâdî'ye göre, peygamberi görmeyen ve mucizesini bizzat görmeyen kimseler için mucize nasıl peygamberliğin doğruluğuna delalet edebilir ve nasıl bilgi kazandırabilir sorusunu cevaplamaya çalışacağız.

İnsanlar, bilgi edinme yöntemleri arasında, hem akıl ve duyarlarını kullanarak edindikleri bilgiye hem de haberler yoluyla edindikleri bilgiye dayanırlar. Geçmişte yaşanmış olaylar, farklı insanlar ve uzak yerler hakkında bilgi sahibi olmak için haberler tek kaynaktır. Ancak, sadece gözlem ve düşünme yoluyla elde edilemeyen bilginin kaynağı haberlerdir.

Nübüvvet ile mucizenin ortaya çıkması da bu kısmın altına girer, çünkü ikisi de aklın düşünerek ulaşabileceği bir bilgi olmamakla birlikte aynı zamanda duyarlarla bilinen ve elde edilen bir bilgi de değildir. Böylelikle peygamberden sonra gelenler için mucizenin delaletinde habere dayanılacağını tespit etmiş olduk. İşte bu bölümde Kâdî'nin, mucizeyle olan ilişkisine öncelik tanıyarak haber konusunun farklı yönlerine nasıl yaklaştığını ele almaya çalışacağız.

Haberlerle ilgili tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde yaşayan Mu'tezile mezhebine mensup Kâdî Abdülcebâr, akli önemseyen bir yaklaşımla öne çıkmıştır. O, haberler ve haberlerin bilgi değeri hakkında eserlerinde detaylı başlıklar açmış ve görüşlerini farklı yöntemlerle temellendirmiştir. Kâdî, haberi bilgi kaynağı olarak kabul etmeyen Sümeniyye ve nübüvvet müessesesini kabul etmeyen Berâhime ile mücadele etmiştir. Bunun yerine, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'ân, Sünnet ve icmâ'nın savunuculuğunu aklî ve naklî istidlâl metotlarını kullanarak yapmıştır.

Kâdî, el-Muğnî adlı eserin on beşinci cildinde المعجزات والنبوات konusunu bitirince الأخبار başlığı altında haber konusunu geniş bir şekilde ele almaya başlar ve aynı eserin on altıncı cildinin yarısına kadar devam eder ve orda bitirip başka bir konuya geçer. Bu yeni konu da Kur'ân-ı Kerîm'in mucize oluşudur. Bunun yanı sıra el-Muğnî'de ele

aldığı genişlikte olmasa da Şerhu'l-Usûli'l-Hamse'de de farklı yerlerde bu meseleye değindiğini görmekteyiz.

Kâdî'nın, Kur'ân-ı Kerîm'in mucizeliğini ispat etmek ve Kur'ân'ın o zamanın Araplarına meydan okuyup ve onları aciz bıraktığını bilmemiz için tek yolun haber olduğunu açıkça söylediğini görmekteyiz.¹⁰³ Ona göre Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) nübüvveti, Kur'ân'ın icâzı ile bilinir. Kur'ân'ın icâzı nasıl nübüvmete delalet eder sorusu sorulursa, Kâdî, bizim zarurî bir bilgi ile şunları bildiğimizi açıklar: Hz. Muhammed (s.a.v) Mekke'de doğan, Medine'ye hicret eden, peygamberlik iddia eden ve delil olarak Kur'ân'ı gösteren ve Araplara Kur'ân-ı Kerîm ile meydan okuyan kişidir. Kâdî tüm bunları, şehirleri, şehirlerin haberlerini, krallarını ve tarihlerini mütevâtir nakil yöntemi ile bildiğimizi, bununla birlikte bu bilgilerin kesinliğinin de tartışılacak bir husus olmadığını ileri sürmektedir.¹⁰⁴

Bu durumda, Kâdî'ye göre, haberin mahiyeti, kısımları ve bu kısımların delaletinden bahsetmemiz gerekmektedir.

3.1. Haberin Mahiyeti

Kâdî'ye göre haber, kelamın özel bir kısmıdır, onun özelliği haberin, onu söyleyen kişiye sen doğru sözlüsün veya değilsin denilebilen bir sözden ibaret olmasıdır.¹⁰⁵ Ayrıca bir cümlenin haber niteliğini kazanması için, bazı şartlar vardır. Bunlardan birisi, onun bir anlama vaz' edilmesi, haberin lafzî diziliş şeklinde olması ve konuşan kişinin bu cümle ile haber vermek istemesidir. Kâdî, bu son şarttan dolayı, dine aykırı olan bir cümleyi söylemenin, haber verme amacı bulunmadığı takdirde dinden çıkarmadığını söylemektedir.¹⁰⁶

Bununla birlikte tam bir anlam aktarımında asıl olan haberdur. Bir ifade haber şeklinde olmasa da haber anlamı taşır. Örneğin emir ve nehy bile, sonuç olarak anlam

¹⁰³ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/317.

¹⁰⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muhtasar fî usûli'd-dîn (Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd içinde)*, thk. Muhammed İmâre (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1988), 268.

¹⁰⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/319.

¹⁰⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/323.

açısından haber anlamındadır. Nitekim "namaz kıl" cümlesi aslında "namaz kılmanı istiyorum" anlamındadır. Nehy ve istifham cümleleri de aynı şekilde değerlendirilir. Buradaki tek fark, söz konusu yapıların haber dizilişinde olup olmamasıdır.¹⁰⁷

Kâdî'ye göre haber tanımındaki, doğru sözlü olmak veya olmamak, realiteye itibar etmeden, sadece haber veren kişinin kendi zihnindeki bilgiye göre değerlendirilmez. Bilakis eğer haberdeki isnad ve hüküm realiteye muvafıksa, bu kişi doğru sözlü olur eğer muvafık değilse olmaz. Kâdî bu iki durumun üçüncüsü olmadığını söylemektedir.

Kâdî, Câhiz'in, haberdeki doğrulama veya yalanlama niteliğinin realiteye göre olmadığını, bilakis kişinin kendi zihnindeki bilgiye göre olduğunu ve buna göre yalanlama ve doğrulamadan başka üçüncü bir kısmın da olduğunu söylediğini nakil etmektedir. Farklı delillerle bu görüşü reddetmekte ve onun problemlili bir görüş olduğunu söylemektedir.¹⁰⁸

3.2. Haberin Kısımları

Kâdî'ye göre, haberler iki türe ayrılır: birincisi, bilginin husûlunu gerektiren ve nefiste bir şüphe bırakmayan haberdir. Onun bu türe verdiği örnek şehirler hakkındaki bilgi edinmemizi sağlayan haberlerdir. İkincisi ise, doğruluğuna dair delil getirmemiz gereken haberlerdir. Bu türün örnekleri, Allah Teâlâ ve peygamberlerin haberleri ile yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayan kişilerin haberleri gibidir. İtikat konusunda bu iki türe başvurulur. Âhâd haberler ve sıhhatı bilinmeyen haberlere ise itikat konusunda değil fıkıh ve amel konusunda başvurulur.¹⁰⁹

Şöyle söyleyebiliriz ki, Kâdî'ye göre haberlerin farklı türleri vardır ve bunlar farklı bilgi türlerini temsil eder. İlk tür, zorunlu bilgiye yol açan haberlerdir. İkinci tür ise taşıdığı anlamın doğruluğunu işaret eder. Üçüncü tür haberler ise zann-ı gâlibe dayanır ve dolayısıyla eylem gerektirir. Kâdî'ye göre dinî konularla ilgili olan haberler, bu türlerin içinde yer alır. İlk tür, zaruri bilgiyi temsil ederken, ikinci tür

¹⁰⁷ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/325.

¹⁰⁸ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 15/328.

¹⁰⁹ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muhtasar fî usûli'd-dîn (Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd içinde)*, 268.

nazarî veya istidlâlî bilgiyi ifade eder. Üçüncü tür ise, tahminlere dayanan muhtemel doğruluğu ifade eder.

Kâdî'nın sözlerinde yer alan ve birinci tür haberden elde edilen zarurî bilgi ifadesinin ne anlama geldiğini de açıkladığını görüyoruz. Kâdî zarurî bilgiyi şöyle tanımlar: "Hiçbir şekilde nefisten nefyedilemeyen ne şüphe ne de kuşku barındırmayan bilgi"¹¹⁰ Bu durumda o, husûlünden sonra ortadan kalkması mümkün olmayan bilgidir.

Demek ki, haberlerin doğruluğu ve kesinliği değişebilir, ancak kesin bilgi ifade eden bölümü mütevâtir olarak kabul edilir.

3.2.1. Kâdî'ye Göre Zorunlu Bilgiyi İfade Eden Haber

Kâdî'nın el-Muğnî adlı eserinin 15. cildinde haber konusuna bir bölüm tahsis ettiğini söylemiştik. Bu bölümün başlıkları altında haberin mahiyetini ve istilahi anlamını ve özelliklerini açıklamakla birlikte haberi üç kısma ayırır.

Bu taksimden sonra bizim konumuzla ilgili olan birinci kısmın şartlarını, yani bir haberin zarurî bilgi ifade edebilmesi için hangi özelliklere sahip olması gerektiğini de açıklamamız gerekmektedir. Kâdî'ye göre, zarurî bilgiye yol açan haberin iki önemli özelliği bulunmaktadır. İlki, haberi ileten kişilerin, verdiği haberi zorunlu bir şekilde bilmeleri gerekmektedir. Yani, haberi ileten kişilerin sadece haberi bilmeleri yeterli değildir. Ayrıca verdikleri haberin dayandığı kesin bilgiye sahip olmaları da gerekmektedir. Tanıdığımız kişilerin doğruluğuna güvendiğimiz haberleri, verilen haberi zorunlu bir şekilde biliyor olmalarına dayanmaktadır.

İkinci özellik, haberin dörtten fazla kişi tarafından aktarılması gerekliliğidir. Yani, haber en az beş kişi tarafından paylaşılmalıdır. Kâdî'ye göre bu iki şartı sağlayan her haber zarurî bilgiye götürür ve ondan yakinî ilim hâsıl olur.

Birinci bölümde mucizeyi bizzat görenler için mucizenin delalet ve bilgi değerinden bahsetmiştik. Şimdi de mucizeyi bizzat görmeyenlerin hangi bilgi

---

¹¹⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 48; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 12/63.

kaynağına dayanarak mucize hakkında iman ve inanç sahibi olduklarından bahsedeceğiz.

Kâdî'ye göre peygamberin bi'seti, mucizenin gerçekleşmesi ve bu iki hususla ilgili meydana gelen olayların hepsinin bilgisi, haber yoluyla elde edilen zarurî bir bilgidir. Geçmişteki eski şehirleri, bu şehirlerin krallarını, hatta eserlerin hangi müelliflere ait olduklarını nasıl habere dayanarak zaruret yoluyla bilebiliyorsak, aynı şekilde peygamberin hallerini, sıfat ve özelliklerini ve mucizenin gerçekleşmesini ve peygamberin bununla inkarcılara meydan okumasını da habere dayanarak zaruret yoluyla bilebiliriz.¹¹¹

Burada Kâdî'nin ifadesinde geçen zarurî bilginin anlamını açıklamamız gerekmektedir. Anlaşıyor ki mucizeyi bizzat görmeyenler, onun gerçekleşmesini habere dayanarak zaruri bilgi ile elde ederler. Bu bilgiyi elde ettikten sonra da mucizeyi bilme ve mucizeye inanma açısından, onu bizzat görenlerden bir farkları kalmamaktadır. Ve böylelikle, nübüvveti delalet eden mucizenin gerçekleştiği bilgisini elde ettikleri için, peygamberin nübüvvetine inanmaları mümkün olur.

Bu durumda sonuç olarak şu söylenebilir: Nübüvvetin alameti olan mucizenin gerçekleşmesi, mütevatir haber ile aktarıldığı için onun kesin bilgi olduğunu kabul eden Kâdî, mucizeyi bizzat görmeyenler için bu haberin bilgi açısından yeterli olduğunu ileri sürmektedir.

4. Kâdî Abdülcebâr'ın Tesbîtu Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinde Mucizenin Nübüvveti İspat Değeri

Kâdî tesbîtu delâilü-n Nübüvve adlı eseri 50'den fazla bölümden oluşmuş olup Peygamberimizin peygamberliğini ispat etme gayesi ile yazılmıştır. Bu gaye doğrultusunda kitapta mucizeler ve nübüvvet alametleri yer almaktadır. Bununla beraber konular kitapta dağınıklık göstermekte ve yer yer üslupta da değişiklik fark edilmektedir. Peygamberliği ispatlamak için bolca ayetlere yer verilirken birçok hadis barındırması ile hadis kitaplarını andırır. Diğer taraftan farklı ideolojilere eleştiriler

---

¹¹¹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 586.

sebebiyle reddiye üslubu da bulunmaktadır. Bütün bu üsluplar kitabın gayesi doğrultusunda kullanılmış olup kendine özgün bir yer kazanmıştır. Ve eserde puta tapıcılığın yaygın olduğu bir topluluğa güçlü delillerle meydan okumanın önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

Kitapta peygamberin yanında olan sahabelerin ona olan itaati ve iman edenlerin sayısının ziyadeleşmesi gibi konular da yer almaktadır. Bununla beraber Medine'de de gerçekleşen harikulade olaylara yer verilmiştir. Ayrıca ashabın peygamberin vefatından sonraki fiilleri ve onun yolundan gitmeleri ve Allah'ın onlara bu sebeple olan yardımlarından ve o dönemin siyasi olaylarından da bahsedilmektedir. Eserin müellifi mütezile önderlerinden olsa da bu eser hakkında İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi Ehl-i sünnet alimleri tarafından övgü ile bahsedilmektedir.¹¹²

Kitapta önemli bir yer tutan bir diğer husus peygamberlikten sonra peygamber efendimizin bildirdiği gaybi haberlerdir. Müslümanların elde edecekleri zaferler, amcası Ebu Leheb'in iman etmemesi ve İranlıların Rumları yeneceği ve diğer taraftan önceki peygamberlerin ve kavimlerinin kıssaları da bu türden haberlerdendir. İşte bu haberler ancak Allah'ın bildirmesiyle bir peygamberin insanlara iletebileceği ve peygamberliğini ispatta kullanılabilecek bir delil özelliği taşımaktadır. Öte yandan Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere ayın ikiye ayrılması yıldızların hareketi İsrâ olayı ve meleklerin savaşlardaki yardımı gibi mucizelere de yer verilmektedir.

Eserde yer alan diğer bir konu peygamberliğe karşı yapılan reddiyeler ve bunların cevaplarıdır. Bir yandan Batıniler, Hristiyanlar, Mecusiler ve filozofların iddiaları, diğer taraftan İsa b. Verrâk (ö. 247/861), Ebu Hafs el-Haddad (ö. 260/874), İbn Ravendî (ö. 301/913) gibi müelliflerin de reddiyelerine yer verilmiştir. Mutezile mezhebine mensup olan Müellif'in bu itirazlara cevap verirken cedel üslubunu benimsediği görülmektedir. Öncelikle Kur'an'ın mucizelerine örnekler verilmiş, daha sonra bazı hadisler zikredilerekten okuyucunun biraz sonra muhatap kalacağı itirazlara karşı peygamberlik meselesi delillendirilip güçlendirilmiştir. Reddiye yapılırken

---

¹¹² Kamil Güneş, *İslâmî Düşüncenin Şekillenişinde Akıl ve Nass Bâkullânî ve Kâdî Abdulcebbar'da Kelamullah Meselesi Örneği* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 68.

öncelikle Kur'an ve hadislerle başlanmış ondan sonra akli yorumlarla devam edilmiştir.

Müellif mezhebinin emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesi gereğince farklı düşüncelere sahip kimselere peygamberlik meselesini ispata gayret göstermektedir. Bu doğrultuda sahabelere yapılan iddialara verilen cevaplar kitabın üçte birini oluşturmaktadır. Bu konunun bu kadar önemli olması peygamberliğin delillendirilmesi gayesiyle olan ilişkisiyle alakalıdır .

Müellif Peygambere açıktan iftira atmaya cesaret edilemediğinden Ashabın iftiraya muhatap kılındığını birçok yerde zikretmiştir. İşte bu durumda kitabı diğer kitaplardan ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitaptaki önemli bir diğer bölüm Peygamberin Hıristiyanlar ve Hazreti İsa hakkında verdiği bilgilerdir, çünkü herhangi bir müktesebatı olmayan bir şahsın bu denli bilgi aktarması ancak bir peygamber olması ve mucize göstermesi cihetiyle açıklanabilmektedir. Ayrıca Hazreti İsa'nın çarmıha gerilmesi, İncil'in yazılışı ve içeriği detaylandırılıp Hıristiyanlığa yönelik eleştirilere de yer verilmektedir.

Öte yandan Melkıyye, Yakubiler gibi grupların görüşleri de eleştirilmiştir. Sonuç olarak Kâdî Abdülcebbâr gerçek Hıristiyanlıktan çıkıp bozuk olan bir dinle İslamiyeti mukayese etmiş ve bunu, ehli sünnet eserlerden farklı olan mutezile üslubuna göre yapmış, karşıt görüş sahiplerinin iddialarına cevap verirken akli delilleri sürmüştür ve karşı kitlenin çıkarımlarına göre onları ikna etme çabasında olmuştur.

Şimdi de Kâdî'nin bu eserinde delil olarak saydığı ve olağanüstü niteliğine sahip olduğu bazı hadiseleri sayar üzerinde durur analiz etmemizde fayda vardır. Bunu da şu şekilde ele almayı uygun gördük, nübüvvet delillerini maddi ve manevi olarak ayıracağız. Sonra da manevi delilleri üç kısma ayıracağız.

Birincisi: peygamber efendimizin kendi zatında peygamberlik delilleri

İkincisi: peygamberin muhataplarında veya kavminde gerçekleşen peygamberlik delilleri.

Üçüncüsü: peygamberin sahabelerinde gerçekleşen peygamberlik delilleri.

Yaptığımız ayırımın gerekçesini anlatacak olursak, peygamber efendimizin nübüvvetine delalet eden hususların bazıları peygamber efendimizin kendi zatında ya etrafında bulunmuş sahabelerinde ya da muhatapları olan kendi kavminde zuhur etmiştir.

İşte bu üç kısmının her birinin altında peygamberliğe delalet eden bir ve birden fazla hususu ele almaya çalışacağız.

4.1. Nübüvete Delalet Eden Maddi Hususlar

4.1.1. İsrâ Mucizesi

Resûlullah (s.a.v) normalde gidiş-dönüş iki ay süren Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yolculuk mesafesini tek bir gecede kat' etmesi ve aynı gecede Mekke'ye dönmesine isra denir.¹¹³ İsrâ sıradışı ve olağanüstü bir yolculuktan ibarettir. Bunu her akıl sahibi anlayabilir. Bu yüzden Kâdî, bu yolculuğun mucizeliğini değil gerçekliğini ispat etmeye çalışmıştır. Zira gerçekliği sabit olmadan delalet yönü de olmaz.

Kâdî, Resûlullah'ın (s.a.v) Mekke'ye döndüğünde bu yolculuğu ilk olarak yakın akrabalarıyla paylaştığını ve amca kızı olan Ümmü Hâni ile paylaşınca o, korkusundan dolayı: "hiç kimseye bunu anlatma! Hiç kimse sana inanmaz, iman edenler de imanında kalmaz" dediğini söyler. Ama Resûlullah (s.a.v) anlatmaya ısrar eder ve Allah Teâlâ'nın kendisine anlatmasını emrettiğini ve Ebû Bekir kesinlikle ona inanacağını ve destekleyeceğini söyleyerek Resûlullah'ın dışarı çıktığını ve Kureyş'e bu olayı anlattığını ifade eder.¹¹⁴

Bu olayı duyan Kureyş, sevinç içinde artık Resûlullah'ın yalanı ortaya çıkacağını ve etrafında toplananların etrafından dağılacığını sanarak Ebû Bekir'in yanına geldiler ve ona şöyle dediler: "Ey Ebû Bekir! Senin Arkadaşım öyle bir yalan uydurmuş ki, bütün artık gerçekten de haddini aşmıştır." Konuyu bilmeyen Ebu Bekir, Resûlullah'ın asla yalan söylemeyeceğini ifade ederek onlara "söylediği nedir?" dedi. Kureyşliler isra olayını anlattıktan sonra, Ebû Bekir, onların anlattıkları üzere "Eğer

¹¹³ İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, *Es-Sîretü 'n-nebeviyye*, Kahire 1955, 1/396-400.

¹¹⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili 'n-nübüvve*, 1/46.

söylediyse doğrudur " diyerek onları hayrete düşürdü. Zira onlar bu olaya hiç kimsenin doğrululuğuna inanmayacağı bir olay gözüyle bakıyorlardı.

Müşriklerin hayretini gören Ebu Bekir, " ben ona, Allah'tan haber getirmesi konusunda inandım, bu konuda mı yalanlayacağım" dedi ve beraber Resûlullah'ın yanına giderler ve sorarlar ve Resûlullah yine onlara olayı bire bir anlatır. Olayı Resûlullah'tan ilk kez duyan Ebû Bekir, Resûlullah'ın doğrululuğunu ortaya koymak amacıyla Resûlullah'a şöyle bir soru sorar: "Ey Resûlullah! Bize Beytü'l-Makdis'i tarif eder misin?" Resûlullah (s.a.v), da "Evet!" dedi ve Beytü'l-Makdis'le ilgili şüphe bırakmayacak şekilde en küçük detayını dahi anlattıktan sonra Kureyş, içinde kaldıkları acizliği kapatmak ve inaden Resûlullah'ı yalanlamak için, daha zor sandıkları bir delil ister ve Resûlullah'a (s.a.v) şöyle bir soru sorarlar: "öyleyse bizim Şam yolculuğuna giden bir kervanımızdan haber verebilir misin?" Resûlullah (s.a.v) hiç düşünmeden, şimdi kervanı izler gibi onlara, giderken şu yerde onların yanından geçtiğini, kendi bineğinin gürültüsünden dolayı onların bir devesi kaçtığını, Onlara devenin yerini gösterdiğini ve Mekke'ye varış zamanlarını bile bildirdi anlattı. Akabinde, Resûlullah'ın belirlediği gün ve saat içinde Mekke'ye varan kervan ve Resûlullah'ın anlattığı tüm bilgilerin birebir doğru çıktığını gören Kureyş, bir mucize ile karşı karşıya geldiğini anladılar ve acizyet ve çaresizlik için kaldılar.¹¹⁵

Kâdî bu hadiseyi anlattıktan sonra icaz vechini şöyle anlatır: Bu olaydaki açık deliller, mucizeler ve işaretleri düşün! İnan ki, bu olayın tek başına bile peygamberlik delili olarak yeterlidir. Kâdîye göre bu hadisedeki muciz husus peygamber efendimizin bir gecede gidip gelmesi, Kureyş kervanının hangi vakitte ve hangi yoldan döneceğini haber vermesi, aynı zamanda bu mucizelerden sadece birkaçıdır. Bu olayda daha birçok gaybi bilgiler de bulunmaktadır.¹¹⁶

4.1.2. Ayın Ayrılması

Sözlükte, "inşikāk" kelimesi "yarılmak ", "kamer" kelimesi ise "ay" anlamına gelmektedir. Buna göre inşikāku'l-kamer "ayın iki parçaya bölünmesi" manasını

¹¹⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/47-48.

¹¹⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/49.

içerir. Bu bağlamda, aynı anlamı taşıyan bir diğer terim olarak "şakku'l-kamer" ifadesi de kullanılmıştır. "İnşikāk'ul-kamer" ifadesi, Kur'an-ı Kerimde kıyametin yaklaştığını bildiren bir ayette (el-Kamer 54/1) karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu ayet hakkında müfessirlerin farklı yorumlarda buldukları görülür. Sözelimi Râzî, ayın Mekke'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İsteği üzerine meydana gelen bir mucizeyle ayrıldığını öne sürdüğü görüşü tüm müfessirlere de atfetmektedir. Bunun yansırı Râzî, ayın gerçekten ayrılmadığını ve ayetin anlamının ayın gelecekte ayrılacağına işaret ettiği iddiasında bulunanları eleştirerek böyle bir yaklaşımın anlamsız bir görüş olduğunu belirtir.¹¹⁷

Taberî ayetin Mekkeliler'in Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir mucize talep etmelerine cevap sadedinde nâzil olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

Zemahşerî'nin yaklaşımına baktığımızda, Taberî ve Râzî'nin görüşlerine benzer bir görüşe sahip olduğunu görürüz. Hatta "ay ayrılmıştır" ayetini takip eden ayet hakkında "bu ayet, ayın gerçekten ayrıldığına dair yeterli bir delildir" şeklinde bir yorumda bulunmaktadır. Çünkü buradaki "ayet" kelimesi mucize anlamında kullanılmıştır ve bu, ayın fiziksel olarak ayrıldığı anlamını güçlendirmektedir. "Bir mucize gördüklerinde hemen güçlü bir sihir ve büyüdür derler."¹¹⁹

İnşikāku'l-kamer hâdisesine dair rivayetlere gelince, bunlar Buhârî ve Müslim gibi önemli hadis otoritelerinin kitaplarında kendilerine yer bulmuşlardır. Bu rivayetler, sahâbe büyükleri Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Cübeyr b. Mut'im ve Huzeyfe b. Yemân'a isnat edilmiştir. İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve Enes'in rivayetlerinde Buhârî ve Müslim ittifak etmektedirler. İbn Ömer'in rivayetinde ise Müslim tek başınadır. Buhârî'de Tefsîr Kitabında dört rivayet, Menâkıb kitabında tek rivayet ve Menâkıbü'l-enşâr Kitabında

¹¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 29/288.

¹¹⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Cîze: Dâru Hecl, 2001), 22/103.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekavîl fi vücûhi't-te'vîl*, 4/430-431.

da tek rivayet karşımıza çıkmaktadır.¹²⁰ Müslimde ise toplam altı rivayet mevcuttur.¹²¹ Bu iki ana eser dışındaki kaynaklarda da bazı rivayetler yer almaktadır.

İnşikâku'l-kamer hâdisesi Kelâm âlimleri arasında tarih boyunca tartışılmıştır. Örneğin Mu'tezile kelamcılarında Nazzâm (ö. 231/845) ve onun tâbiileri böyle bir olayın herkesin dikkatini çekmesi gerektiği halde yukarıda sıraladığımız kadar az sayıda ravi tarafından rivayet edilmesi, sadece Mekke'de görüldüğünün bilinmesi, dünyanın diğer bölgelerinde ise kayda geçmemesi ve aynı şekilde farklı toplulukların tarih ve astronomi eserlerinde anlatılmamış olması gibi argümanlara dayanarak İnşikâku'l-kamer hâdisesinin gerçekleşmediği kanaatine sahip olmuşlardır.¹²²

İnşikâku'l-kamer'in Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Döneminde, Mekke'de ortaya çıkmış bir mucize olduğunu savunan Kâdı Abdülcebbâr'ın iki metot izlediğini görmekteyiz.

Kâdı Abdülcebbâr Kamer Suresi'nin ilk iki ayetine dilsel bir açıdan yaklaşım siyak ve sibak ile atfı dikkate almak sûretiyle kendi görüşünün doğruluğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Kâdı Abdülcebbâr'a göre, Allah Teâlâ "Sâat [kıyâmet] yaklaştı" ifadesiyle ve geçmiş zaman fiili kullanarak, geçmiş bir olaydan bahsetmektedir. Ardından, Allah, sözünün devamında yine geçmiş zaman fiili kullanarak ve önceki ifadeyle uyumlu bir şekilde, "ve Ay yarıldı" diyerek, yine geçmiş bir olayı ifade etmektedir. Bu şekilde, geçmiş zaman, önceki ifadelerle uyumlu bir şekilde kullanılmıştır. Şayet Nazzâm'ın öne sürdüğü gibi olsaydı, Allah, "iktarebe's-sâ'atu ve inşikâqu'l-kameri [sâat ve ayın yarılması yaklaştı]" veya "se-yenşakku'l-kameru [ay yarılacak]" ifadelerini kullanırdı. Ancak Kâdı Abdülcebbâr Allah böyle bir ifade kullanmayı, aksine "Ay yarıldı" şeklinde ifade etmiş olması nedeniyle Allah'ın

---

¹²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhîh*, nşr. Nazar Muhammed El-faryabi (Beirut: Dâru'l Faryabi, 1433/2012), "Menâkıb", 27 (No. 3636), "Tefsîr", 54/1, "Menâkıbü'l-enşâr", 36. (No. 3868- 3869-3817).

¹²¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi 'u's-şâhîh*, nşr. Dâru'l Tasil (Kahire: 1435-2014), "Şifâtü'l-münâfiki'n", (No. 2800).

¹²² Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak* (Beirut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1977), 135; Kâdı Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/55-56.

gerçekleşmiş, geçmiş ve meydana gelmiş iki ayrı olaydan bahsettiği sonucuna varır.¹²³

Mamafih, Kâdı Abdülcebbâr ikinci ayetteki "ayet" kelimesini mucize olarak tefsir ederek ikinci ayeti kendi görüşünü teyit eden bir delil olarak görmektedir. Nitekim Kâdı'ya göre ayetin anlamı şöyle olmaktadır: "Onlar bir mucize gördüklerinde hemen güçlü bir sihir ve büyüder derler." Böylelikle Allah, onun görülen bir âyet yani mûcize ve sabit bir delil olduğunu haber vermektedir. Yani Kâdı Abdülcebbâr'a göre "Ay yarıldı" ifadesini kullandıktan sonra mucize hakkında söz etmesi ve mucizeyi görüp inanmayanları azarlaması geçen ayetteki "ay ayrıldı" ifadesi zahir anlamda anlaşılması gerektiğini güçlendirmektedir.¹²⁴

Bundan sonra Kâdı Abdülcebbâr, Nazzâm'ın itirazlarına cevap vererek kendi görüşünün doğruluğunu savunmaya geçmektedir. Nazzâm'ın itirazı şöyledir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Sıdkını ortaya koymak amacıyla gerçekleşen bir mucize neden sadece az sayıdan oluşan bir grup tarafından görülmüş olsun ve olduğu takdirde neden diğer milletlerden görülüp rivayet edilmesin? Ay sadece Mekke'de görülen bir nesne değildir, yarılsa diğer insanlar da görmüş olmalı ve gördükleri takdirde en az bir milletin tarih veya astronomi eserlerinde rivayet edilmiş olmalıdır."

Görüldüğü üzere Nazzam'ın itirazının en önemli önermesi, ayın ayrılıp herkes tarafından görülmemesinin imkânsızlığıdır.

Kâdı Abdülcebbâr bu önermenin geçersizliğini iki şekilde ortaya koymaya çalışır:

---

¹²³ Kâdı Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/56-57.

¹²⁴ Kâdı Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/57.

Kâdı Abdülcebbâr, *Tenzîhü'l-Kur'ân 'ani'l-meţâ'in*, (Beyrut: Dâru'l-Nahdati'l-Hadise, 2000), 407.

Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/55-56.

Kâdı Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/55-58.

1) Ay'ın yarılması olayı geceleyin, ansızın vâki olduğundan herkesin görmesi gerekli değildir. Olayın belirli bir vakitte olacağı ve gerçekleşeceği herkesçe malum değildi ki, kesin bir şekilde görmeleri gerekli olsun.¹²⁵

2) Kâdî Abdülcebbâr'a göre Nazzâm'ın itirazı yani ayın yarıldığının herkes tarafından görülmesinin gerekli olduğu kabul edilse de Allah'ın, kulların maslahatları için ay'ın yarıldığını gören topluluktan başkasının görmesini engellemiş olması da imkan dâhilindedir. Nitekim ayın ayrılmış olması ve sadece bu kadar az kişi tarafından görülmesi aklî bir imkânsızlığı doğurmaz ve bu kadar rivayeti reddetmeyi ve ayeti te'vil etmeyi de gerektirmez.¹²⁶

Nazzâm'ın ayın yarıldığı olay hakkındaki görüşünü ve Kâdî Abdülcebbâr'ın cevabını aktardıktan sonra, şimdi şunları söyleyebiliriz: Kâdî Abdülcebbâr'ın Nazzâm'ın söylediklerine bakış açısı imkân ve imkânsızlık bakış açısı olması açıktır. Ancak Nazzâm'ın ifadeleri, başka bir anlam taşıyor olabilir, ki Nazzâm'ın 'Neden herkes bunu görmemiştir?' ifadesi olup ta herkesin görmemesi mümkün olmadığı anlamını taşıırken aynı zamanda şu anlamı da taşıyor olabilir: evet, herkesin tarafından görülmesi şart değildir ancak böyle bir hadise peygamberliği desteklemek için yeterli bir delil olmaya layık olup olmadığı sorusunu akla getirir. Yani peygamberliği ispatlamak için bu hadiseye tutunmamızın ne kadar doğru olup olmadığını sorgulayan bir ifade kullanmış olabilir. Dolayısıyla bu konudaki Kâdî ve Nazzâm'ın arasındaki tartışma hakiki bir hilaf olmayıp lafzi bir hilaf olduğu denilebilir.

Kâdî Abdülcebbâr İnşikâku'l-kamer hâdisesinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetine delalet yönünü şöyle izah eder: "Akıllı bir kimse yalandan, herkesin gördüğü ay'a işaret edip ay'ın yarılmadığı halde "Bakın! Ay yarılmıştır" demez. Hz. Peygamber (s.a.v.) Bu olayı hem Müslümanlara hem de müşriklere delil olarak sunmuş ve Kamer Sûresinden âyetler okumuştur.¹²⁷

¹²⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/57.

¹²⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/58.

¹²⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/56.

Burada şunu belirtmek gerekir ki Kâdı Abdülcebbâr'ın açıklamaları İnşikâku'l-kamer hâdisesinin Hz. Peygamber'in nübüvvetine delalet etmesi açısından pek de tatmin edici değildir. Hâdis'e'de nübüvvet iddiasında bulunan bir kimsenin, bu iddiasının doğruluğuna delalet eden kriterin onun içerisinde bulunduğu inkârcı toplum tarafından yalanlanamaması ve nübüvvet iddiasının sürdürülebilirliği olması daha tatmin edici bir seçenektir.

4.2. Nübüvvete Delalet Eden Manevi Hususlar

Nübüvvete delalet eden maddi hususların bazı örneklerini inceldikten sonra şimdi de maddi olmayıp nübüvvete delalet eden manevi hususları incelemeye çalışacağız. Manevi hususlardan kastımız delalet niteliğine sahip bir mana veya durumdur.

Ayrıca bu durum ve manalar, ya peygamber efendimizin bazı durumları ve halleridir ya da sahabenin ve peygamberin muhataplarının durumları ve halleridir. Bundan dolayı gelecek başlıklarda görüleceği gibi üçlü bir ayırım yaptık.

4.2.1. Peygamber Efendimizde Nübüvvetin Delilleri

4.2.1.1. Peygamber Efendimizin Korunması

Kâdıye göre Resûlullah'ın (s.a.v) haberlerini işiten herkes, onun Mekke'de ortaya çıktığını, yahudileri, hristiyanları, Rûmları, Farslıları, Mecûsîleri, Hintlileri, kendi kavmi olan Kureyş'i ve Arapları tekfir ettiğini ve onlardan teberrî ettiğini kesin olarak bilir.

Resûlullahın (s.a.v), en çok zayıf ve desteksiz olduğu dönemde onların tanrılarını eleştirdi, önceki nesilleri kâfir ilan etti, dinlerinin sapık olduğunu ifade etti ve birliklerini dağıtmıştır. Bununla birlikte Resûlullah sadece bir veya iki sefer değil bilakis onların arasında on üç sene boyunca onlara meydan okumuştur. Buna rağmen

Resulullah'a istedikleri gibi ne zarar verebildiler ne de davasına son verebildiler, şayet Allah Teâlâ onu korumuştur.

Kâdî'nin yaptığı tespit bu şekildedir. Resûlullah'ın zafiyet halindeyken dost veya destekçisi olmadan tüm din ve inançları batıl ilan edip özellikle arasında yaşadığı Arapların ilahlarını ve adetlerini kötileyerek ve bunları terk etmelerine davet ederek meydan okuduğu halde Allah'ın onu korumasıyla zarar görmemesi ve davasına devam etmesi onun nübüvvetine dair güçlü bir delildir.¹²⁸

Kâdî Abdülcebâr tarafından bu delilin delalet yönüne dair bir izah getirilmemiştir. Ancak bilindiği üzere normal şartlarda yani sıra dışı veya olağanüstü bir destek veya koruma olmadan Hz. Peygamber'in kavmine cesurca meydan okuması sûretiyle kavmini kendi değerlerinden ve dinlerinden vaz geçmeye davet etmesinde hayati tehlikesi söz konusudur. Oysa ki realite durum tam aksi yönde gerçekleşmiştir. Yani Hz. Peygamber'im günden güne güçlenip zafer sahibi olmuştur.

Bununla birlikte, Mekke'de, Resûlullah, kendi düşmanları arasında yaşarken "Allah seni insanlardan korur." (Mâide, 5/67) ayeti indirilir ve kuran olarak okunur, düşmanlar da bunu işitir ve yine de Resulullah'a zarar veremediler, hal bu ki bunu davası yalan olduğunu ispatlamanın en kolay yolu onu öldürerek bu ayeti yalanlamak idi. Bu da insanların adetine ters düşen bir durumdur.

Kâdî Abdülcebâr haricinde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delili olarak bu şekilde korunmasını ileri süren pek çok âlim karşımıza çıkmaktadır. Onlardan biri Ebû Mansûr el-Mâtüridî'dir (ö.333/944).

Mâtüridî, Hz. Peygamber'in muhâlifleri tarafından hazırlanan tüm tuzaklardan kurtulduğuna ve Allah'ın korumasına mazhar olduğuna temas eder.¹²⁹

---

¹²⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/5-6..

¹²⁹ Mustafa Saim Yeprem, *Matüridi'nin Akide Risalesi ve Şerhi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000), 31.

Aynı şekilde "delâilü'n-nübüvve" mahiyetindeki eserlerin "İsmet" başlığı altında Hz. Peygamber'in bu şekilde korunmuş olup iddiasına devam etmiş olması nübüvvetinin delillerinden biri olarak kaydedilmiştir.¹³⁰

Bazı çağdaş müelliflerin zehirli koyun eti olayı üzerinden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İsmet vasfına yönelik itirazlarda bulunduğu rastlanmaktadır. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber koyun etinin zehirli olduğunu bir miktar yedikten sonra öğrenmiştir.¹³¹ İtirazların odak noktası tam da burasıdır: Şayet Allah tarafından bir koruma söz konusu olsaydı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) koyun etinin zehirli olduğunu önceden bilmesi gerekirdi. Oysa o'nun bunu önceden bilmediği için zehirlendiği, hatta ölüm anında zehirin etkisini hissettiği bilinmektedir.¹³² Burada üzerinde durulması gerek husus bu olayın ismet ile nasıl bağdaştırılacağı olmalıdır.

Her şeyden önce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) koyun etinin zehirli olduğunu bilmiyor olması Allah'ın o'nu korumadığını (ismet) göstermemektedir. Bu durum ismet'in "peygamberin her durumda her zarardan korunması" anlamından öte "tebliği tamamlayamayacak şekilde öldürülmekten korunması"¹³³ anlamına da sahip olan bir terim olduğu hatırlandığında daha iyi açıklanabilmektedir.

Hız. Peygamber'in zehirli koyun etini yiyen ashabı gibi ölmeyip dinini tamamlamak üzere tebliğ vazifesini ifa etmeye devam etmiş olması ismetin ifade ettiğimiz anlamını güçlendirir mahiyettedir.¹³⁴

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı özel durumlarda (savaş, suikast gibi) ashabından kendisini korumalarını talep etmesinden yola çıkarak Hz. Peygamber'in

---

¹³⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405), 184-195; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Hilal, 1409), 95-113.

¹³¹ Buhârî, "Kabûlu'l-Hediyye min el-Müşrikîn", 28 (No. 2617).

¹³² Mehmet Azimli, "Allah'ın Hz. Peygamberi Suikastlerden Koruması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri", *İslâmî Araştırmalar* XX/1 (2007), 34.

¹³³ Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1415), 3/365. | Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987) 1/159.

¹³⁴ Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc.*, (Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâs el- 'Arabî, 1392), 14/179.

(s.a.v.) esasında ilâhi bir koruma (ismet) altında olmadığı yönünde itirazlar dile getirilmiştir.¹³⁵

Kanaatimizce Hz. Peygamber'in ashabından koruma talep etmesi ilâhi bir koruma altında olmasına mâni teşkil etmemektedir. Bir kimse herhangi birinden can güvenliği talep etmesine karşın ekstra tedbirler alması elbette anlaşılabilir bir durumdur.

Öyle düşünüyoruz ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Böyle bir davranış sergilemesi sebebi kendilerine ilahi bir koruma sözü verilmemiş olan ashabına her şeye rağmen tedbir almaları gerektiğini tembih içindir. Yani Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabının ilahi koruma altında oldukları düşüncesine kapılıp tedbir almaktan vazgeçeceği kaygısıyla böyle bir karar almıştır.

Sonuç olarak, bu itirazların peygamber efendimizin korunmuş olduğunu kabul etmeye bir mâni teşkil etmemektedir. Ayrıca, Kâdînin ele aldığı bu korunma delili Peygamberimizin nübüvvetine delalet eden açık delillerden olduğunu kabul etmek kanaatimizce doğru bir seçenektir.

4.2.1.2. Peygamber Efendimizin Mucize Niteliğinde Verdiği Haberler

Hz. Peygamber (s.a.v.) farklı yöntemlere başvurarak gayb ve gelecek hakkında birtakım haberler ortaya atan bir münecim ve kâhin iddiasında bulunmamıştır. Zaten kendisine indirilen kitap, diğer deyişle nübüvvetinin en güçlü kanıtı bu gerçeği açıkça ifade etmektedir.

Binaenaleyh burada tek bir makul şık kalmaktadır ki, o da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geleceğe ve gayba ilişkin haberleri ancak ilâhî bir bildirimle (vahiy) Öğrenmiş olduğudur.

---

¹³⁵ Azimli, "Allah'ın Hz. Peygamberi Suikastlerden Koruması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri", 35-36.

Şimdi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gayba ve geleceğe dair verdiği bazı haberleri zikredip bunların Kâdı Abdülcebâr tarafından nübüvvetin ispatı noktasında nasıl değerlendirildiğine geçebiliriz.

4.2.1.3. Düşmanları hakkında verdiği bilgiler

Kâdı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muayyen şahıslar hakkında ileriye dönük verdiği bilgiler üzerinden o'nun nübüvvetini temellendiremeye çalışır.¹³⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Velid b. Muğîre¹³⁷, Ebû Cehil¹³⁸ Nadr b. Hâris¹³⁹ ve Ahnes b. Şurayk¹⁴⁰ gibi şahsiyetler hakkında verdiği bilgiler bunun en güzel örneklerindedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu şahsiyetlerin inkâr ve şirk üzere öleceğini bildirmiş ve nitekim öyle de olmuştur. Burada göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek de bu şahsiyetlerden herhangi birinin yalandan olsa da İslam dinini tercih edip Hz. Peygamber'in onlar hakkında verdiği bilgileri, diğer deyişle o'na inen Kitabı yalanlama yoluna gidememiş olmalarıdır. Oysa ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvet iddiasını çürütmenin en kolay yolu belki de bu idi.

"Hz. Peygamber'in inkâr ve şirk üzere öleceğini haber verdiği bu azılı din düşmanlarının zaten Müslüman olmayacağı tahmin edilebilecek bir durumdur, sürecin doğalındandır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) veya üstün zekaya sahip herhangi bir kimsenin bunu ilan etmesi bir marifet değildir" şeklinde gelebilecek muhtemel itiraza şöyle cevap verilebilir:

Hâlid b. Velîd ve Ebû Sufyân'ın Müslümanlarla savaştıklarını, üstelik Müslümanların bu iki isimden çıktıklarını önceden ismi geçen bazı kimselerden

¹³⁶ Kâdı Abdülcebâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/52-55.

¹³⁷ El-Velîd b. el-Muğîre'dir, ki Müddessir süresinin 11-26 ayetleri birçok tefsir eserlerinde hakkında hayatta iken indirildiği söylenmektedir.

¹³⁸ Ebû Cehil, Mekke'de kendisi hayattayken onun hakkında Kıyâme, süresinin 31-34 ayetleri indirildiği birçok tefsir eserlerinde geçmektedir.

¹³⁹ En-Nadr b. el- Hâris hakkında ise Lokmân süresinin altıncı ayeti indirildiği tefsir eserlerinde geçmektedir.

¹⁴⁰ El-Ahnes b. Şureyk hakkında da Hümeze süresi indirildiğine dair tefsir eserlerinde rivayetler bulunmaktadır.

çekmediği kaynaklarda ifade edilmektedir. Ne var ki onların dîni kimliğinin ne olacağı hakkında Hz. Peygamber tarafından bir şey nakledilmemiştir. İşte kimsenin Müslümanlığı tercih edeceğine ihtimal vermediği bu iki şahsiyetin Müslüman olmaları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu noktada zan ve tahmin yürütmediğinin göstergesidir. Ezcümle Hz. Peygamber'in bazı kimselerin inkâr üzere öleceğine dair verdiği bilgilerin vahiy ürünü olduğunu ve o'nun nübüvvetinin en büyük delillerinden olduğunu kabul etmek en mâkul seçenektir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke müşriklerinin geleceği ile ilgili verdiği haberlerin mucize niteliğinde olduğuna; O'nun Mekke'de yaşayanları çok yakından tanınması sebebiyle nübüvvet iddiasına karşı gösterecekleri tepkilerini kolayca tahmin edebileceği yönünde bir itiraz getirmek elbette mümkündür.

Ancak burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'de yakından tanımadığı Yahudiler hakkında söyledikleri göz ardı edilmemelidir. Yani Hz. Peygamber'in tanımadıkları hakkında da mucizevi şekilde bilgiler vermesi söz konusudur. Hiç tanımadıkları kimseler hakkında verdiği ayrıntılı bilgileri tahmin etmiş olabilmesi imkân dahilinde olmadığı gibi, tanıdıkları hakkında yürüteceği tahminlerinde hata yapma ihtimali her zaman bulunmaktadır.

Ali imran suresindeki "size, ezâdan başka bir zarar veremezler, sizinle çarpışacak olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar, sonra da yardım görmezler" ayetinden anlaşılan o ki, büyük kabilelerden oluşan ve önemli miktarda teçhizata sahip olan Yahudiler tarafından Müslümanlara bir eza haricinde bir zarar gelmeyecektir ve Müslümanlarla savaşmaları durumunda dönüp kaçacaklardır. Olaylar gerçekten de bu şekilde gerçekleşmiştir.

Keza Yahudiler ölümü temenni etmeye davet edilip asla ölümü temenni etmeyeceklerini kesin surette ifade edildiğini bakaranın 94- 95 ve Cuma suresinin 6. Ayetlerinde görmekteyiz.

4.2.1.4 Peygamberin, davasıyla ilgili haberleri

Kâdı Abdülcebbâr'a göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) İslâm dinin/Müslümanların geleceğine dair verdiği haberlerin gerçekleşmesini O'nun nübüvvetini kanıtlar niteliktedir.

Örnek vermek gerekirse;

Hendek gazvesinde, Arapların büyük kabileleri ve Yahudilerden Benî Nadîr kabilesinden oluşan ve sayısı on binden fazla olan bir ordunun keza Müslümanlarla yaptıkları barış anlaşmasını bozan Yahudi Benû Kureyza kabilesinin Müslümanlara saldırmak için hazırlık yapmaya başladıklarının haberi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaştığında kendilerinin bu savaştan gâlip ayrılacakları ve çok büyük beldeleri fethederek topraklarını genişleteceklerinin müjdesini vermiştir.¹⁴¹

Peygamber efendimiz o kadar zor ve kritik bir durumda ashabına, onların Yemen'i, Şam'ı, Medâini ve Fars'ı fethedeceklerini ve oralara sahip olacaklarını haber olarak söyledi ve bildirmiştir. Hal bu ki Müslümanların bu gazvedeki ordu sayısı üç bin idi, düşmanlarının sayısı ise on binden fazla idi.¹⁴²

Ayrıca, Müslümanlarla barış anlaşması olan Yahudi Benû Kureyza kabilesi yaptıkları barış anlaşmasını bu zor ve kritik durumda bozdular ve Müslümanlara saldırmak için hazırlık yapmaya başladıklarının haberi Müslümanlara ulaşmıştır. Bu haber Müslümanlar arasında yayıldıktan sonra münafıklar "birimiz kendi ihtiyacını gidermeye gitmekten korkarken Muhammed bize Yemen'i ve Şam'ı vaat ediyor" demişlerdi.

Sonuçta, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dediği aynen gerçekleşmiştir ve gerçekleştiğine dair Selmân el-Fârisî'nin "peygamberin, haber verdiği tüm fetihlere bizzat ben şahit oldum" sözü rivayet edilmektedir.¹⁴³

¹⁴¹ Kâdı Abdülcebbâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 2/448-460.

¹⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989) 2/ 444.

¹⁴³ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2/450.

Kâdiye göre Resûlullah (s.a.v), İslam'ın davası geleceği ile ilgili verdiği haberlerin ve Müslümanlara verdiği vaatlerin aynen bire bir gerçekleşmesi nübüvvetin doğruluğuna dair ayrı bir delildir.

4.2.2. Peygamberin Sahabelerindeki Nübüvvet Delilleri

Şimdi de Resûlullah'ın etrafında toplanmış ve kendisine inanmış ve Resûlullah'ın davasına malını ve canını feda eden sahabe kesiminde Resûlullah'ın doğruluğuna delalet eden hususlara sıra gelmiştir.

4.2.2.1. Resûlullah (S.A.V) Allah Rızâsından Başka Bir Şey Va'd Etmemesi

Bu bölüme Kâdî Abdülcebâr'ın zikrettiği bir şüphe ile başlamak istiyoruz.

Şüphe şudur: "Hz. Peygamber (s.a.v.) ashab'a ganimetleri mubah kılmadı mı ki, ona icabet etmiş olmalarını inkâr ediyorsunuz?" yani maddi kazançlar uğruna neden Hz. Peygamber'e icabet etmiş olmasınlar?¹⁴⁴

Kâdî Abdülcebâr'a göre bu şüpheye karşılık üç farklı yönden cevap verilebilir:

İlk olarak, daha elde edileceği kesin olmayan ganimetler ve kazançlar için mallarını infak etmek, kanlarını akıtmak ve babaları ve oğullarıyla savaşmak bir akıllı kimsenin yapacağı bir şey değildir.

Ayrıca eğer onların amacı ve gayesi sadece ganimetler ve maddi kazançlar olsaydı, ona itaat etmemeleri daha makul olurdu. Çünkü onlar bu konularda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) daha çok tecrübeye ve bilgiye sahiplerdi. Savaşıp ganimet kazanmak onların meslek ve alışkanlığıydı, istedikleri zaman savaşır, istedikleri şekilde kazançları paylaşırlar, neden Hz. Peygamberin (s.a.v.) sadece emrettiği zaman savaşsınlar ve sadece gösterdiği şekilde paylaşsınlar?

Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece cihat etmek üzere onları İslam'a davet etmemiştir ki ganimetler için toplanmış ekmeği peşinde olan bir ordu gibi düşünelim,

¹⁴⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/11-12.

bilakis babalarını küfürle itham etmekle, dalâlette olduklarına şahitlik etmekle, onların şereflerini düşürmekle, tercihlerini kötülemekle, milletlere ve zorba krallara düşmanlık yapmakla, babalarını, Oğullarını ve kardeşleri olsa bile, ona muhalefet edip düşmanlık eden herkesle savaşmakla, vatanlarında ve eşlerinden ayrılmakla, içki içmek, ipek giymek gibi zevklerinden ve âdetlerinden vazgeçmekle sorumlu tutmuştur.

Ahsâbın ganimet elde etme gibi bir niyetinin olmadığını gösteren bir diğer delil Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahsabını ganimet elde etmeye teşvik edecek miktarda teçhizatı bulunmamaktaydı.

Kâdı Abdülcebâr cevabına devam eder: Ashâb, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Nübüvvetine inanmış olmasaydı, onun ganimet elde edip edemeyeceğini veya vaat ettiği şeylerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilemeleri ve O'na güvenmeleri mümkün olmayacaktır."

Sonuç olarak, ashâbın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı sergiledikleri tavır incelendiğinde onların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ganimet ve kazanma arzusundan bağıltutan manevi bir şeyin söz konusu olduğu anlaşılır. İşte bu onların Hz. Peygamber'in nübüvvetine inanmış olmalarıdır.

4.2.3. Peygamberin Muhataplarındaki Nübüvvet Delileri

Şimdi de sıra son kısımımıza gelmiştir. Peygamber efendimizin muhataplarında gerçekleşip peygamber efendimizin nübüvvetine delalet eden hususlara gelmiş bulunuyoruz.

4.2.3.1. Düşmanlarının Onun Karşısında Acziyet ve Çaresizlik İçinde

Kalması

Kâdî'ye göre Arap kabileleri, Yahudi kabileleri, Rum ve fars kralları tüm askeri ve siyasi gücüyle, güçsüzlüğün ve yalnızlığın son derecesinde olan peygamber

efendimizin önünde acizlik ve çaresizlik içinde kalmaları nübüvvete delalet eden bir husustur.¹⁴⁵

Tam yirmi üç sene boyunca onların ilahlarını ve itikatlarını ayıpladı ve delalette olduklarını açıkça söylemiştir ve genel olarak onların değerlerini ve yüceliklerini hor gördü ve zorlarına gidecek her şeyi yapmıştır. Ve buna rağmen onun davasına son vermekten aciz ve hangi yol ve yöntem izleyeceklerini şaşkın kalmışlardır.

Bu durum incelendiğinde, akıl sahibi illaki şunu sorgulaması lazım, bu kibirleri ile ünlü Araplar ve diğer uluslar, kendi dinleri ve değerleri için öfkelenmediler mi?

Aslında, öfkeleniler. Peki, asker ve silah açısından Muhammed onlardan daha güçlü müydü? hayır, bilakis. Onlara göre epey zayıf, yetim, fakir, yalnız, yoksul ve başkasına muhtaç bir kimse idi.

Kâdîye göre bu durum insanların adetine aykırı olma açısından, bire bir alevli ateşin içine girmek ve o ateşin yakamaması gibidir.

Bu delil aslında geçen ele aldığımız korunma delilinin farklı bir yönüdür, ayrı ve müstakil bir delil değildir.

Ancak, korunma delilinin farklı bir tarafı ve yönü olduğundan dolayı, korunma deliline açıklık getirdiğini düşünmekteyiz.

---

¹⁴⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*, 1/5-8.

SONUÇ

İslam düşüncesinde tarihinde, nübüvvet ve mucize kavramları peygamberlerin rol ve görevlerinin merkezinde yer almaktadır. Nübüvvet, peygamberlik makamının temsil ettiği kutsal bir sorumluluğu ve Allah ile insanlar arasında tebliğ ve irşat görevini ifade ederken, mucize, nübüvvet iddiasında bulunan kişilerin güvenilirliğine (sıdk) dair bir delildir. Peygamberleri gönderen Allah olduğu gibi, mucizeleri yaratan da O'dur. İnsanlar peygamberlerin nübüvvetini her zaman mucizeler vâsıtasıyla öğrenmişlerdir.

Nübüvvet müessesesi peygamberlerin Allah'ın elçileri olduğunu, onların insanları Allah'a yönlendirmek, doğru yolu göstermek ve ahlâkî değerleri ortaya koymak gibi yüce bir misyona sahip olduklarını ifade etmektedir. Peygamberler insanlara Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini hatırlatmak için gönderilmiştir. Nübüvvet, Allah'ın iradesiyle gerçekleşen bir seçilmişlik durumunu ifade ederken, peygamberlerin doğruyu anlatmak için Allah'ın emir ve yönergelerine bağlı kalmaları gerektiği vurgulanır.

Bu çalışma, İslam düşünürü Kâdî Abdülcebâr'ın perspektifinden mucizenin nübüvvet iddiasına olan delalet ve ispat değerini derinlemesine incelemeyi amaçlamıştır. Kâdî Abdülcebâr, müteşâbihâtı çözme ve maslahatları öğretme amacıyla Allah'ın elçilerini gönderdiğine inanan bir din bilginidir. O'na göre bu elçilerin nübüvvet iddiasıyla birlikte mucizeler sergilemesi ve bu mucizelere insanlar tarafından tanıklık edilmesi gerekmektedir.

Kâdî Abdülcebâr'a göre mucize ilâhî bir fiil olması ve nübüvvet iddiasından sonra peygamberin isteği üzere gerçekleşmesi peygamberin nübüvvetinin akli delillerindedir.

Kâdî Abdülcebâr'a göre, mucizeleri müşahade yoluyla bilen kimselerde peygamberin doğruluğuna (sıdk) dair zaruri bir ilim hasıl olur. Yani bu ilim Kâdî Abdülcebâr'a göre zaruri ilim isteyerek tahsil edilmeyen ve istidlal ve nazara ihtiyaç duymayan cinstendir.

Ona göre müşahede yoluyla görmeyenler için, haberi yeterli görür ve belirli şartlarla yine zaruri bir ilim kazandıracağını vurgular.

O'na göre mütevatir haber yoluyla geçmiş ile ilgili kesin bir şekilde bildiğimiz gibi aynı yolu izleyerek peygamberin mucizelerini bilip nübüvvetine inanabiliriz.

Kâdî, kendi eserinde, kendisine göre nübüvvete delalet eden bazı olayları saymakla yetinip bu olayların nübüvvete delalet yönünü açıklamadığı çokça rastlanmaktadır. Biz de elimizden geldiği kadarla bu olayların delalet yönlerini Kâdî'nin düşüncesini izleyerek açıklamaya çalıştık.

Kâdî'nin yaptığı istidlallerin hepsi tatmin etme açısından aynı seviyede olmayıp farklı göstermektedirler, bazı deliller çok tatmin edici bir şekilde nübüvvete delalet ederken bazılarında da farklı önermelere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Kâdî'nin bu eserine günümüze hitap eden nitelik kazandırmak adına, içinde zikredilen olayları çeşitlerine göre sınıflandırılması, mucize oluşunun açıklanması ve nübüvvete delalet yönlerine izah ve açıklık getirmeye muhtaçtır.

Delâilü'n-Nübüvve alanında yazılan eserler arasında Kâdî'nin bu eseri, rivayetleri saymakla yetinmeyip, olayları analiz etmek ve farklı olayların birebirine bağlayıp ortaya bir delil koyma metotları ile önem kazanmıştır.

Sonuç olarak, Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve'si, mucizenin nübüvveti ispat etmedeki değerini vurgulayan önemli bir eserdir. Bu tez çalışması Kâdî Abdülcebbar'ın görüşlerini anlamaya ve bu konudaki literatüre katkıda bulunmaya yönelik bir adımdır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet. “Ebü'l-Hüseyn el-Basrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-huseyin-el-basri>
- Kârî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî. *Kitâbu'l-Fıkhü'l-Ekber ve şerhuhu*. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyyeti'l-Kübra, ts.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-Meânî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed el-. *Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn*. thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî. Kahire: Matba'atu Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2004.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed. *Gâyetü'l-merâm fî 'ilmi'l-keîlâm*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Azimli, Mehmet. “Allah'ın Hz. Peygamberi Suikastlerden Koruması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri”. *İslâmî Araştırmalar XX/1* (2007), 31-37.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir. *el-Fark beyne'l-fırak*. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1977.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *el-İnsâf*. nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*. thk. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-musallîn*. 2 Cilt. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 3. basım., 1980.
- Fahreddin er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Basım., 1999.
- Fahreddin er-Râzî. *Me'âlimü usûli'd-dîn*. thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 2004.
- Güneş, Kamil. *İslâmî Düşüncenin Şekillenişinde Akıl ve Nass Bâkılânî ve Kâdî Abdulcebbar'da Kelamullah Meselesi Örneği*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. basım, 2003
- Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Hayyât, Ebü'l-Hüseyn Abdürrahîm b. Muhammed b. Osmân. *el-İntisâr*. nşr. H. S. Nyberg. Beyrut, 1957.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1. Basım., 2002.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-a'yân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1900.
- İbn Hazm. *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*. haz. M. İbrâhim Nasr ve Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. Kahire: Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdih bi-Mısır, 2. basım., 1955.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyîn*. Beyrut: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1990.
- İbnü'l-İmâd. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Murtazâ. *Tabakâtü'l-Mu'tezile*. nşr. Susanna Diwald-Wilzer. Beyrut: Imprimerie Catholique, 1961.
- Îcî, Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-keîâm*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1999.
- İlhan, Avni. "Ebü Yûsuf el-Kazvîni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-yusuf-el-kazvini>
- Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muğni fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*. thk. Muhammed Ali en-Neccar - Abdülhalim en-Neccar. Kahire: ed-Darü'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1965.
- Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muhtasar fi usûli'd-dîn (Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd içinde)*. thk. Muhammed İmâre. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1988.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-metâ'in*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Hadîse, 2. basım., 2005.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1966.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. M. Ş. Yaltkaya. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâs el-'Arabî, 2008.
- Koloğlu, Orhan Şener. "Büstî, Ebü'l-Kâsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/busti-ebul-kasim>
- Mâtürîdî. *Kitâbü't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi. İstanbul-Ankara: İSAM Yayınları & TDV Yayınları, 7. basım., 2022.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî . *A'lâmü'n-nübüvve*. Beyrut: Dâru'l-Hilal, 1409.
- Murâd, Saîd. "İbn Metteveyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-metteveyh>
- Nesefî, Ebü'l-Muîn. *Tebşiratü'l-edille fi'l-keîâm*. Dimaşk: el-Ma'hedü'l-İlmiyyü'l-Fıransî li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 1993.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 cilt Beyrut: Dâru İhyâ et-Turâs el-'Arabî, 1392.
- Öz, Mustafa. "Şerîf el-Murtazâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/serif-el-murtaza>
- Radî el-Esterâbâdî, Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*. thk. Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Mısri. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- Râgıb el-İsfahânî. *Mu'cemu müfredâti elfâzi'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Sübki, Tâceddin. *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*. nşr. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî, Nûreddin Abdülcebbâr Sagîrî. Dübey: Dâru'l-Bühûsi li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye,

- 2004.
- Sübkî, Tâceddin. *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyyeti 'l-kübrâ*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu 'l-beyân an tevîli âyi 'l-Kur 'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Cîze: Dâru Hecr, 2001.
- Teftâzânî, Sa'eddin. *Şerhu 'l-Makâsîd*. Pakistan: Dârü'l-Me'ârifî'n-Numâniyye, 1981.
- Teftâzânî, Sa'eddin. *Şerhu 'l-'Akâ'idi 'n-Nesefiyye*. nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1988.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbü 'l-Megâzî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ebû Reşîd en-Nisâbü'rî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-resid-en-nisaburi>
- Yeprem, Mustafa Saim. *Matüridi 'nin Akide Risalesi ve Şerhi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000.
- Yurdağur, Metin. "Son Dönem Mu'tezilesi'nin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr, Hayatı ve Eserleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 117-136.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü 'l-'arûs min cevâhiri 'l-Kâmûs*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1994.
- Zehebî. *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ*. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1985.
- Zekeriyyâ el-Ensârî. *el-Hudûdü 'l-enîka ve 't-ta 'rifâtü 'd-dakîka*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1991.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi 't-tenzîl ve 'uyûni 'l-ekavîl fî vücûhi 't-te 'vîl*. 4 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.